

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Chomutov v době Jiřího Popela z Lobkovic (1588-1594)

Chomutov at the time of Georg Popel of Lobkovicz (1588-1594)

David Kubát

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis se zaměřením na vzdělávání — Základy
společenských věd se zaměřením na vzdělávání

2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Chomutov v době Jiřího Popela z Lobkovic (1588-1594) vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 21.4.2017

.....

podpis

Touto cestou bych chtěl poděkovat svému vedoucímu práce, prof. PhDr. Vítu Vlnasovi, Ph.D., za jeho čas, ochotu, trpělivost a cenné rady, které mi poskytnul při vypracování mé bakalářské práce. Dále mé poděkování patří mojí rodině za dlouhodobou podporu během mého studia.

ANOTACE

Bakalářská práce Chomutov v době Jiřího Popela z Lobkovic (1588-1594) se zabývá městem Chomutov i chomutovským panstvím v době Jiřího Popela z Lobkovic v letech 1588-1594. Popisuje, jak město vypadalo z hlediska náboženského, politického, ale také hospodářského vývoje. Opomenut není ani urbanistický vývoj města a poddanské povinnosti obyvatel vůči vrchnosti. Zvláštní pozornost je věnována konfrontaci katolické vrchnosti s protestantským obyvatelstvem, které vyústilo v povstání roku 1591.

KLÍČOVÁ SLOVA

Chomutov, Jiří Popel z Lobkovic, Lobkovicové, chomutovské povstání, jezuité, jezuitská kolej, 1588-1594, Severní Čechy, renesance

ANNOTATION

Bachelor thesis Chomutov at the time of George Popel of Lobkowitz (1588-1594) deals with the city of Chomutov and the Chomutov dominion in the time of George Popel of Lobkowitz in the years 1588-1594. It describes how the city looked like in terms of religious, political, but also economic development. It is also aiming on urbanistic development of the city and subject duties of the population towards the authorities. Special attention is given to the confrontation of the Catholic nobility with protestant population, which resulted in the uprising of the 1591

KEYWORDS

Chomutov, Georg Popel of Lobkowitz, Lobkowitz, uprising in Chomutov, Jesuits, Jesuital dormitory, 1588-1594, Northern Bohemia, renaissance

Obsah

1	Úvod	7
2	Dějiny vlastníků města Chomutova	8
2.1	Jiří Popel z Lobkovic	11
3	Konfesní vývoj	15
3.1	Konfesní složení obyvatelstva před příchodem jezuitů	15
3.2	Příchod Jezuitů	17
3.3	Jezuitská kolej.....	19
3.4	Zakládací listina	19
3.5	Počátek působení jezuitů	21
4	Povstání.....	22
4.1	Krvavý soud na Červeném hrádku	26
4.1.1	Účinky soudu.....	28
5	Hasištejnská knihovna	30
6	Lobkovicův pád.....	33
6.1	Hrozná a jedinečná tragédie o dvou pánech.....	36
6.2	Konec Lobkoviců v Chomutově.....	38
7	Výkup z poddanství, aneb Frajkauf	40
8	Urbanistický vývoj Chomutova.....	43
8.1	Stará předměstí	44
8.2	Hřbitovní předměstí.....	44
8.3	Mlýnský náhon	46
9	Cechy a řemesla v Chomutově.....	47
9.1	Potravinářská řemesla	47
9.2	Kožedělná a oděvní řemesla.....	48

9.3	Dřevozpracující a kovo­zpracující řemesla.....	50
9.4	Sladovnictví a pivovarnictví.....	51
9.5	Vinařství.....	52
9.6	Těžba kamence.....	53
10	Poddanské povinnosti obyvatel Chomutova.....	56
10.1	Platy z domů.....	56
10.2	Další poplatky.....	58
10.3	Platy z vinic.....	59
10.4	Robotní povinnost.....	60
10.5	Srovnání s jinými městy.....	60
11	Lobkovicův odkaz v Chomutově.....	61
12	Závěr.....	62
13	Seznam použitých informačních zdrojů.....	63
13.1	Literatura a vydané prameny.....	63
13.2	Archivní a jiné nevydané prameny.....	66

1 Úvod

V Chomutově se vystřídala řada vrchností, s výjimkou Řádu německých rytířů však žádná nedosáhla svou významností Jiřího Popela z Lobkovic. Šlechtice, který během šesti let svého panování nad Chomutovem změnil velkou část města a stál v popředí politiky své doby. Přesto však není pokládán za kladnou postavu a v Chomutově nenalezneme žádné jeho sochy, nápisy či jiné připomínky nesoucí jméno nejslavnějšího obyvatele Chomutova v historii. Jiří Popel z Lobkovic byl poslední vrchností panství, nepočítáme-li období, kdy jeho konfiskát spravoval císař Rudolf II, předtím, než se chomutovští měšťané vykoupili z poddanství a stali se svobodným městem podléhajícím pouze králi.

To je důvodem, proč jsem si za téma své bakalářské práce vybral Chomutov v době Jiřího Popela z Lobkovic. Vzhledem ke skutečnosti, že k tomuto tématu není vydáno mnoho publikací, bych rád svou bakalářskou práci pojal jako rešeršní souhrn ze stávající regionální literatury české a německé.

Mám v plánu rozdělit práci tak, aby sledovala vývoj politický a náboženský, ale také hospodářský. Hospodářský vývoj Chomutova na konci 16. století bych rád srovnal s ostatními podobnými městy té doby. Rád bych se také částečně dotknul popisu života samotného Jiřího Popela z Lobkovic, zejména těch částí, které bezprostředně ovlivnily jeho působení v Chomutově. Větší prostor bych chtěl v práci věnovat střetu katolické vrchnosti s protestantskými poddanými, který je nejvýraznějším rysem Popelovy vlády nad městem. V rámci konfesního vývoje města chci popsat také založení jezuitské koleje, jakožto nejviditelnějšího hmotného odkazu Jiřího Popela, k čemuž bych chtěl využít edice i kopii původní zakládací listiny. V práci bych rád využil cenných pramenů jako je Virichiova zpráva o povstání z roku 1591 a záznam divadelní hry z roku 1594 o politickém pádu Jiřího Popela.

2 Dějiny vlastníků města Chomutova

Prvním doloženým pánem Chomutova byl Bedřich z Chomutova¹, o kterém se dovídáme z listiny, ve které daroval město Řádu německých rytířů. Tato listina z roku 1252 je také první doloženou zmínkou o Chomutovu. Řád poté získával další území v okolí Chomutova, který se stal jádrem jeho panství na severu Čech. Do města přišlo spolu s řádem velké množství kolonistů z německých zemí. Němečtí rytíři vybudovali ve městě svou komendu, ze které se později stal zámek a poté i radnice. Dále vybudovali dnes nejstarší památku v Chomutově, kostel sv. Kateřiny, který na komendu přímo navazoval. Za jejich vlastnictví se Chomutov stal městem. V listině z roku 1261, kterou Přemysl Otakar II. potvrdil smlouvu o darování Chomutova Řádu německých rytířů, je Chomutov označován jako *villa forensis*, tedy jako tržní místo. V listině z roku 1335 už je Chomutov nazýván městem.² Řád byl v Chomutově vrchností až do roku 1411, kdy král Václav IV. využil oslabení řádu po bitvě u Grünwaldu a donutil jej, aby mu postoupil chomutovské panství. Období husitských válek přineslo jednu z největších katastrof v dějinách města. 15. března 1421 byl Chomutov dobyt husity, kteří pobili část obyvatel a město vypálili. *Pobili a spálili mnoho panošů, kněží, měšťanů a řemeslníků; všeobecně se říká, že jich tu zahynulo dva tisíce čtyři sta.*³

Roku 1424 se majitelem města stává poprvé někdo z rodu Lobkoviců, konkrétně to byl Mikuláš Chudý z Lobkovic, kterému město zastavil král Zikmund. Jeho správa Chomutova však byla spíše formální. Ještě v roce 1425 byli jako držitelé města uváděni páni z Waldenburga a v roce 1427 je husitský šlechtic Jakoubek z Vřesovic titulován jako chomutovský hejtman. Jakoubek z Vřesovic Chomutov obsadil nejspíše po bitvě u Ústí nad Labem⁴. Roku 1436 však získal město zástavou od krále Zikmunda on i jeho dědicové a vlastnili ho do roku 1452. V roce 1455 získává město Chomutov do vlastnictví Jan Calta

¹ Fridericus de Chomutaw

² Listina Jana Lucemburského z 1.8.1335 týkající se pořádání městského trhu.

³ KAŠPAR-PORÁK 1980, s. 77.

⁴ K té došlo 16.6.1426

z Kamenné Hory, významný podporovatel Jiřího z Poděbrad. Využil svůj majetek, jehož zdrojem bylo zejména žoldněství a vykoupil město od Jana z Lobkovic za 5000 kop grošů. Dalším rodem, který vlastnil Chomutov byli Veitmílové a to od té doby, co si Beneš z Veitmíle, který byl královským mincmistrem a karlštejnským purkrabím vzal roku 1471 Bonuši, dceru Jana Caltý. Páni z Veitmíle pak vlastnili Chomutov až do roku 1560, kdy město prodal Jan z Veitmíle arciknížeti Ferdinandu Tyrolskému, synovi krále Ferdinanda I., a bratrovi budoucího krále Maxmiliána. Právě z tohoto prodeje máme k dispozici kompletní urbář města a panství.

V roce 1571 se vlastníky Chomutova stávají opět Lobkovicové. Od Ferdinanda Tyrolského koupil panství v roce 1571 Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic, který k němu o 6 let později připojil i nedaleké panství Červený hrádek. Bohuslav Felix byl od roku 1576 nejvyšším zemským komorníkem a po otci zdědil také hrad Hasištejn v blízkosti Chomutova a panství Líčkov u Loun. O rozšíření panství v severních Čechách usiloval už dříve, když se snažil odkoupit hrad v Kadani, což mu ale císař Rudolf II. nepovolil. Pro následující události raně novověkého Chomutova bylo jeho vlastnictví zásadní v tom, že podporoval luterány, a pomohl z dříve jasně katolického Chomutova udělat město s protestantskou většinou obyvatel.⁵

Bohuslav Felix v roce 1583 zemřel a zanechal po sobě čtyři potomky: dceru Johanku, provdanou za Maštovského z Kolovrat a Sidonii, manželku Krajíře z Krajku. Dále měl dva syny – Jana Valdemara a Bohuslava Jáchyma. Rok před smrtí odkázal své druhé manželce Anně z Fictumu panství Egerberk⁶ a zbylá panství rozdělil mezi své dva syny. Chomutovské panství měl dostat starší syn Jan Valdemar, který byl hejtmanem Žateckého kraje a který již vlastnil panství Mašťov, Nepomyšl, Brněnky a Krásný Dvůr. V té době však zažíval svůj pád, dostal se do obrovských dluhů a věřitelé po něm vymáhali peníze. Bratr Bohuslav Jáchym a příbuzný Jiří Popel jeho dluhy skoupili a připravili tak Jana Valdemara o všechnen majetek. Své sestře Jan Valdemar

⁵ RAK 2002, s. 12-24.

⁶ Hrad nad vesnicí Lestkov u Klášterce nad Ohří

napsal: „Přišlo mi psaní od Sigmunda Haslauera z Prahy, z něhož jsem postřehнул, jak tvrdě je vrchní zemský hofmistr⁷ proti mně zaujat. Chce všechny ty krásné zámky na dveřích a jinde ulomit, všechna skla a mísy z bílé almary nahoru do Maštova poslat, také všechny postele s nebesy, pípu, pánve z pivnice, také z letohrádku u kašny měděné instrumenty odšroubovat a k tomu suma sumárum vše ostatní, co se dá odnést...“ Postěžoval si dopisem také Janu Vchynskému, který o tom informoval Viléma z Rožmberka, který byl velkým politickým rivalem Jiřího Popela: „Jest to neslýchaná věc, jak to nyní s lidmi vůkol jde a jak někteří oči lakomostí zaslepeny mají. Majíc přístup k vrchnosti, jiné lidi na masné krámy vydávají.“

Motivací pro Jiřího Popela nebyla jen vypočítavá ziskuchtivost, ale možná také to, že Valdemar byl zapřisáhlým zastáncem protestantů. Jeho manželka Uršula, rozená ze Šenkštejna, měla navíc letité spory s mašťovským farářem Lorencem Puchwaldem. Ten si na ní několikrát stěžoval u pražské kapituly. Tyto dlouhotrvající pře dosáhly vrcholu, když v roce 1585 vyjela Uršula se svou družinou z mašťovského zámku do sousední Veliké Vsi, ve které způsobila skandál, když v katolickém kostele zpívala posměšné písně a parodovala u oltáře faráře. Jan Valdemar tedy nakonec o všechno přišel, v roce 1591 odešel z Maštova do saského města Annaberg, kde také o 5 let později bez mužských dědiců umírá.⁸

Panství Chomutov a Červený hrádek, Jirkov, Blatno, Údlice a Horu sv. Kateřiny tedy roku 1583 získal Bohuslav Jáchym Hasištejnský z Lobkovic, který spravoval město v podobném duchu jako jeho otec. 28. srpna 1588 zemřela jeho manželka, Anna z Redernu a byla pochována v kostele sv. Kateřiny v rodové hrobce⁹, kde se nám dodnes zachoval její náhrobek. Její smrt Bohuslava těžce zasáhla. A právě to mělo být důvodem proč se její choť rozhodl Chomutov opustit. Město mu jeho zemřelou ženu údajně stále připomínalo a nemohl na ni zapomenout. Chomutovské panství tak nabídl

⁷ Jiří Popel z Lobkovic

⁸ VALEŠ 2002, s. 9-14.

⁹ BINTEROVÁ 1997, s. 25-28.

svému příbuznému Jiřímu Popelu z Lobkovic, který právě získal Mladou Boleslav a Kosmonosy.

Popel získal Mladou Boleslav ve stejném roce po smrti Adama Krajíře z Krajku. Ten po sobě nezanechal žádné mužské potomky a ohledně jeho dědictví vznikly spory. Vdova Marta se obrátila na Jiřího Popela, aby jí poradil. Ten nabízené příležitosti rychle využil a ujal se vdovy. Překážkou mu nebylo ani to, že byla stejně jako rod Krajířů bratrského vyznání. Popel dosáhl toho, že mu Marta postoupila všechny své nároky na mladoboleslavské panství. Pak už jí prý nepustil ze svého pražského domu, kde 26. září náhle zemřela. Boleslavský kronikář Jiří Bydžovský poznamenal, že „špatný koláč za svůj dar vzala.“ Zůstaly zde však ještě dědičky – Krajířovy sestry. Jiří Popel jim pohrozil, že je císař potrestá, protože se ujaly majetku, který patří císaři jako odúmrtí. Zemští úředníci pod jeho vlivem poradili sestrám, že jim bude trest prominut, jestliže prodají panství Jiřímu Popelu z Lobkovic. Tomu se ještě podařilo získat velice výhodnou cenu za celé mladoboleslavské panství: za panství v hodnotě 200 tisíc kop nabídl 60 tisíc a po dalším smlouvání souhlasil se zaplacením 100 tisíc. Stal se tak majitelem Mladé Boleslavi, ale dlouho ji nespravoval. Záhy totiž přišla nabídka Bohuslava Jáchyma na výměnu majetku. Jiří Popel tak vyměnil Mladou Boleslav a Kosmonosy a navíc přidal 80 tisíc kop míšenských. 1. prosince 1588 se stal pánem Chomutova.¹⁰

2.1 Jiří Popel z Lobkovic

Jiří Popel z Lobkovic se narodil v roce 1551 v Lobkovicích u Mělníka, na starém panství, ze kterého jeho rod pocházel. Byl čtvrtým synem Jana III. Popela z Lobkovic na Zbirohu, nejvyššího hofmistra Českého království a velkého podporovatele jezuitské koleje v Praze. Jeho matkou byla Anna Žehrovská z Kolowrat. Měl tři bratry, kteří měli stejně jako on velké ambice a rychle se dostávali na výsluní politické scény – Mikuláše, Ladislava a Bohuslava Havla. V druhé polovině 16. století se zdálo, že osudy země bude nadále řídit rod Lobkoviců. Různí příslušníci této rodiny drželi ve svých rukách důležité politické funkce. Rod byl také velmi majetný, díky mnoha paralelně žijícím

¹⁰ VALEŠ 2002, s. 16.

větvím, tyto rodové větve, ač od sebe byly vzdálené, pociťovaly jistou vzájemnou sounáležitost a dokázaly se ve chvílích ohrožení semknout dohromady.

Nejvyšší politické funkce drželi Lobkovicové od roku 1549 kdy se Jan IV. Popel stal nejvyšším komořím a poté také nejvyšším purkrabím Českého království. Titul nejvyššího hofmistra držel tento rod nepřetržitě až do pádu Jiřího Popela od roku 1554 kdy se jím stal jeho otec Jan III. z Lobkovic. Jiří Popel začal svou politickou kariéru již ve velmi mladém věku, byl totiž pážetem arcivévody a českého místodržícího Ferdinanda II., u něhož byl později i štolbou. V roce 1567 si vzal Kateřinu, vdovu po Ladislavu ze Šternberka, rozenou z Lokšan, která byla příbuznou manželky Ferdinanda II. Filipíny Welsеровé. Z tohoto manželství měl Jiří Popel dva potomky, a sice dvě dcery, Evu Eusebii a Annu Marii. Když se v roce 1567 ujal Ferdinand II. vlády v Tyrolsku a přesídlil do Innsbrucku, rozhodl se Jiří Popel dále rozvíjet svoji kariéru raději v Českých zemích.

Na konci sedmdesátých let se tak snažil dostat blíže k osobě císaře. Po nástupu Rudolfa II. na trůn pak zažíval veliký mocenský vzestup. Toho zpočátku dosáhl zejména díky sňatku maršálka císařského dvora Pavla Sixta Trautsona s Annou, dcerou svého bratra Mikuláše. Zbirožská větev Lobkoviců se tak rychle vyšvihla do nejvyšších kruhů české politiky. Mikuláš Popel se stal královským hejtmanem Starého Města pražského, Ladislav Popel se stal prezidentem české komory, jeho bratr Jan se místo toho stal hejtmanem německých lén a Jiří Popel z Lobkovic se stal zemským soudcem. Mezi léty 1582-84 pak vykonával funkci Nejvyššího zemského sudího, od roku 1584 také nejvyššího komořího a poté od roku 1585 až do svého politického pádu v roce 1594 i funkci nejvyššího hofmistra Českého království, což byla po nejvyšším purkrabím nejdůležitější zemská funkce.¹¹ Jeho současník Pavel Korcka z Korkyně o něm napsal: *„V soudu zemském seděl, potom nejvyšším komorníkem, v tom dostal Boleslavského panství a za Boleslav Chomoutovského a Líčkovského, a tak byl držící velikých panství, znamenitě a*

¹¹ Lobkowiczové: *dějiny a genealogie rodu*, 2002, s. 31-35.

*spěšně bohatl, až tak zvýšen, že mu byl dán ouřad nejvyššího hofmistrovství Království českého. Tu jest dobrý pán velmi sobě vzal na kel a spejchal, že bylo se čemu diviti, jak sobě pyšně vede“*¹²

Sílicí pozice Lobkoviců byla ohrožením pro doposud nejlivnější osobnost české šlechty – Viléma z Rožmberka. Vilém byl stejně jako Lobkovicové katolíkem, avšak usiloval o nalezení způsobu soužití i s nekatolíky. V roce 1585 založil v Českém Krumlově jezuitskou kolej. Tento čin ocenil španělský král Filip II. udělením řádu Zlatého rouna. Jeho rivala a soupeře Jiřího Popela muselo toto ocenění ranit, a tak obratem udal císaři, že se Rožmberk tajně paktuje s arciknížetem Ferdinandem. Tento Popelův útok však nevyšel, císař Rudolf II. nechal celou věc prošetřit, ale neshledal nic závadného a Viléma v jeho funkci ponechal. Pozice Viléma navíc ještě posílila, a to když se zasnoubil s Polyxenou z Pernštejna, dcerou zemřelého českého kancléře.

Lobkovic se však dále snažil Viléma odstranit, nebo alespoň oslabit jeho přízeň u císaře pomocí intrik. A tak začal útočit na jeho chráněnce a oddané spolupracovníky. Jedním z nich byl i karlštejský purkrabí a protestant Jan Vchynský, kterého obvinil z urážek panovníka. Dalším koho se Popel snažil u císaře pomocí pomluv poškodit byl známý anglický alchymista John Dee. Toho nařknul z čarodějnických úkladů proti Rudolfovi II., který ho poté vypověděl z Čech.

Na počátku měl Jiří Popel císařovu důvěru, ale postupem času se Lobkovicovy snahy měly účinkem, a navíc se sám dopustil několika taktických chyb. Korka píše „*A v tom ho pán bůh velmi snížil skrze jeho divné praktiky a handle*“. V roce 1587 se svými stoupenci na Zemském sněmu odmítl návrh na vyslání vojska pro arciknížete Maxmiliána Habsburského, který sváděl boj o polskou korunu. Další skandál přišel, když v prosinci 1588 navštívil Prahu kardinál Hippolito Aldobrandini. Návštěva kardinála byla vzácnou událostí, a dokonce samotný císař mu v čele 600 jezdců vyjel naproti do Holešovic, aby ho v Praze uvítal. Kardinálova návštěva měla podpořit hlavně katolickou šlechtu, která si od ní slibovala posílení svých protireformačních pozic. Při hostině

¹² TOMEK 1853, s. 218.

v Lobkovicově paláci na Hradčanském náměstí pronesl kardinál Aldobrandini přípitek „*na zdraví budoucího českého krále*“. Bylo všeobecně známo, jak je Rudolf II. na téma svého nástupce citlivý, přesto však Jiří Popel tento hold od kardinála přijal. Řeči se rudolfínskou Prahou nesly rychle a zanedlouho se dostaly až k samotnému císaři. Ten v jednom dopise arciknížeti Ferdinandovi napsal, že o sobě měl Lobkovic prohlašovat, že „*je to pravé dříví, z něhož se dělají králové.*“ Vztah císaře k ambicióznímu Popelovi dostal velkou trhlinu.

Roku 1590 Jiří Popel ovdověl za tragických okolností, když jeho manželku Kateřinu zavraždil její šílený syn z prvního manželství Ferdinand ze Šternberka. Uvolnily se mu tak ruce pro výhodný politický sňatek a jeho úsilí o nejvyšší posty ještě zesílilo. Jeho vysokého sebevědomí a ambicí se lekaly i osobnosti jako byl papežský nuncius Cesare Speziano, který v těchto letech v Praze pobýval.

31. srpna 1592 zemřel Lobkovicův věčný sok a rival Vilém z Rožmberka a zdálo se, že se před Jiřím Popelem otevírá cesta k nejvyšší politické moci. Mířil totiž nejen k úřadu nejvyššího purkrabího, ale, jak psal nuncius Speziano do Vatikánu, chtěl dostat do rukou i místo předsedy císařovy tajné rady, pražské arcibiskupství a usiloval i o kardinálský klobouk. Speziano v dopise prorokoval, že dobrodružství a hazardérství svedou Lobkovice na scestí, a jak odhalil další vývoj, měl pravdu.¹³

¹³ VALEŠ 2002, s. 25.

3 Konfesní vývoj

3.1 Konfesní složení obyvatelstva před příchodem jezuitů

Před proniknutím reformace do Chomutova bylo konfesní složení obyvatelstva panství ucelené – drtivá většina byla katolického vyznání. Chomutov byl natolik velkou baštou katolické víry, že se kvůli tomu za husitských válek stal roku 1421 cílem husitského útoku, během kterého bylo město dobyto a následně bylo povražděno množství obyvatel. V Chomutově nenalzáme ani židovskou menšinu. 22. dubna 1517 totiž Šebestián a Petr z Veitmile vystavili městu listinu, v níž za sebe i své nástupce slíbili, že nedovolí, aby se na chomutovském panství usazovali Židé. Měšťané jim za tento slib zaplatili 400 kop grošů míšeňských¹⁴. Podle kronikáře Urtiky musel být každý Žid, který vstoupil do města ohlášen purkmistrovi a zaplatit mu 6 krejcarů a další 1 krejcar strážnému v bráně, který jej ohlašoval. Přenocování ve městě však měli židé zakázáno, a v případě, že se jednalo o podomní obchodníky, jim bylo zabavováno zboží.

Luteránství se do dříve katolického Chomutova dostává z Německých zemí a už roku 1530 zde působí luteránský kazatel Franc¹⁵. Svědčí o tom korespondence Zdeňka Lva z Rožmitálu s purkrabím v Krupce u Teplic Václavem z Dobrovíta. V dopise přikazuje Rožmitál purkrabímu, aby do města nepouštěl luteránského kněze France, který působí v Chomutově.¹⁶ Kontakt s luteránstvím se děl také skrze sousedící město Jirkov, kde roku 1557 pozvali Jirkovští na své vlastní náklady a s povolením zemského správce do města luteránského kněze Šalamouna Seidemanna. Kněz do Jirkova přišel ze saského města Saida a kázal ve hřbitovní kapli. V Jirkově však působil jen 19 týdnů, protože biskup nestrpěl žádné ženaté kněze. Seidmann dostával týdenní

¹⁴ Tuto listinu potvrdila v roce 1659 Královská komora v Praze a Židé tak v Chomutově nebyli až do listopadu 1848

¹⁵ V některých pramenech označován také jako kněz Franz

¹⁶ *“Což se toho kněze France, jako byl v Chomutově a potom zase v Krupce býti chtěl,nepouštěl do městečka, neb jací jsou nyní spletkové v bludích, nechci žádných kněží na svých gruntech míti.”* Archiv český XII., s. 155, č. 1040

mzdu 1 zlatý a obyvatelé blízké vesnice Vinařice ho materiálně podporovali, aby zde mohl zůstat.¹⁷ Veitmílové do náboženství na svém panství příliš nezasahovali. Také po změně majitelů v Chomutově, ke kterému dochází v roce 1560, kdy vlastnictví přechází z pánů z Veitmíle na arciknížete Ferdinanda Tyrolského, pokračuje šíření luteránství mezi obyvateli. Arcikníže však zaujal opačný postoj a snažil se potlačovat reformační učení a podporoval katolickou církev. Ferdinand Tyrolský ustanovil nad městem hejtmana Václava Auliczka, kterému nařídil, aby se snažil o to, aby město a panství zůstaly katolické a nerozmáhalo se luteránství. *„Protože od starodávna až po poslední časy jsou farní kostely a město Chomutov oddány a spřízněny s řádným katolickým křesťanstvím, míníme a rozhodujeme tuto katolickou víru dále podržet a nestrpět žádné cizí protivné učení nebo sektu.“* Dále Ferdinand v pokynech píše, že má hejtman porovnávat seznam farníků se seznamem těch, kdo chodí na přijímání, aby měli přehled nad vyznáním poddaných. Luteránství v té době ještě nebylo majoritním náboženstvím obyvatelstva, avšak už bylo zřejmě natolik na vzestupu, že se tím musely místní autority zabývat. Z dalších pramenů je vidět, že se protireformační opatření mýjela účinkem, ale nová víra se naopak stále rozšiřovala.

Změna přichází v roce 1571 kdy město kupuje Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic. První manželkou Bohuslava Felixe byla protestantka Markéta z Plavna, která byla augšpurského vyznání. Bohuslav přijal její víru a stává se přívržencem luteránství a začíná jej horlivě podporovat, třebaže mu kupní smlouva nařizovala, že nesmí na náboženství měšťanů nic změnit. Ve městě nastává velký rozmach protestantství, a to do velmi značné míry. Od katolicismu se většina města odvrací, což nejlépe dokládá psaní chomutovského faráře Schwehera jeho pražskému příteli Joachimmu Rudnerovi z Prahy: *„Potom chci říci to, že v tento velikonoční čas nepřišel žádný měšťan z města k přijímání, a že nechtěli u nás přijímat ani pod jednou ani pod obojí způsobou, ale běželi ve velkých houfech do nejbližších vesnic k odpadlým kněžím, kterým naslouchali.“* Z tohoto dopisu je zřejmé, že ačkoliv bylo

¹⁷ PENSLER 1928, s. 11-12.

luteránství již dominantním vyznáním obyvatel, působili luteránští kněží pouze na venkově v okolí města. Dále se v dopise zmiňuje o upadající autoritě katolické církve v Chomutově: „Nařídil jsem, podle příkazu pana arcibiskupa, aby byl slaven svátek Nanebevstoupení P. Marie v neděli 8. března, ale u nás to nikdo nedodržel, dále pracovali a drželi radu. Ale kolem jsoucí odpadlíci přikázali svátek na středu po Velikonocích, těch tedy byli poslušní a tehdy ho drželi.“ Píše, že se velikonoční mše zúčastnilo jen 58 osob, „ale samé staré ženy a několik sedláků“.

Po roce 1571 se hlavní oporou evangelického hnutí v Chomutově stal špitál při kostele sv. Ducha, ve kterém roku 1583 začíná veřejně kázat evangelický pastor Wolfgang Wagner. Protestanté zde působili jen do roku 1598 kdy při požáru města vyhořel kostel i špitál do základů. K jeho obnově došlo až po skončení třicetileté války.¹⁸ Bohuslav Felix zřídil na zámku protestantskou modlitebnu a dne 3. září 1575 zde uspořádal shromáždění protestantských teologů.

Za jeho panování nad Chomutovem však dochází také k prvním čarodějnickým procesům na území panství. Zajímavé je, že čarodějnické procesy vedly obě strany, jak katolíci, tak protestanté. Podle farní pamětní knihy byly roku 1579 v Chomutově popraveny dvě čarodějnice, jedna byla upálena a druhá zaživa zahrabána do země. Také kronikář Urtika zaznamenává další případ: kolem roku 1580 byla začarována kamencová huť, takže nemohl být vyroben žádný kamenec. Podezření padlo na jednu ženu, která se na mučidlech k tomuto činu přiznala. V noci před popravou podlehla svým zraněním, a tak následujícího dne upálili alespoň její mrtvolu.¹⁹

3.2 Příchod Jezuitů

K novému zvratu v náboženské otázce dochází po výměně panství mezi Bohuslavem Jáchymem a Jiřím Popelem z Lobkovic roku 1588. Vilém z Rožmberka založil v Krumlově stavbu jezuitské koleje – první koleje mimo

¹⁸ BROŽOVSKÝ 1978, s. 100.

¹⁹ Binterová 1997, s. 24.

Prahu. To byla pro Lobkovice výzva. Chtěl také založit jezuitskou kolej a tak hledal panství na kterém by byla nekatolická většina. Možná, že zpočátku uvažoval o českobratrské Mladé Boleslavi, ale pak se rozhodl pro protestantský Chomutov, ve kterém se toto náboženství mohlo zcela svobodně projevovat. I v okolních městech byla situace podobná, ať už se jednalo o Žatec, Most, Teplice či Litoměřice. Jiří Popel chtěl obrátit obyvatelstvo zpět na katolickou víru a získat si tím přízeň císaře i církevních hodnostářů a otevřít si tak další možnosti mocenského vzestupu. Chomutovský kronikář Urtika píše že Jiří Popel „*přišel zničit nové cizí učení a znovu pozdvihnout katolickou víru.*“

Okamžitě dva měsíce po uzavření smlouvy o výměně panství začal s rekatolizací. Již 14. února 1589 přijela do Chomutova skupina představených z Tovaryšstva Ježíšova: Georgius Bader, provinciál rakouské provincie, Johan Reynelius, rektor pražské koleje a Alexander Voyt, prokurátor pražské koleje. Doprovázel je také jezuitský generál Claudius Aquaviva. Tato delegace znovu vysvětila kostel sv. Kateřiny pro katolické bohoslužby a pro vybrané návštěvníky bylo uspořádáno kázání. První postní neděle 19. února 1589 přichystal Jiří Popel pro jezuitu velkou slavnost, při níž provinciál Bader vysvětil i městský farní kostel, ze kterého byl vyhnán luteránský pastor Wagner, který zde působil 3 roky. Protestanté tak během několika dní přišli o dva kostely ve městě. Delegace odjela zpět do Prahy a v Chomutově zůstali jen dva její členové – Lukas Perger a Bartoloměj Scholtze, kteří byli za čas doplněni Georgem Schrendeliem. Tito členové jezuitského řádu měli za úkol získávat místní obyvatele pro katolictví. Mniši tak působili mezi odsouzenci, nemocnými, vyučovali katechismu a kázali na různých místech ve městě. Kontrolu nad nimi vykonávali čas od času rektor Reynelius a prokurátor Voyt.

Veliké rekatolizační úsilí jezuitů však nemělo úspěch. Za rok působení jejich misionářů přestoupilo ke katolicismu pouze jedenáct obyvatel Chomutova. Takový neúspěch podnítil Jiřího Popela k realizaci svého plánu na výstavbu jezuitské koleje.²⁰

²⁰ VALEŠ 2002, s 27.

Příchod jezuitů podle pověsti předpovídal už v roce 1470 chomutovský špitální mistr a prorok zvaný Suchý Merten, který prorokoval: „Nastane velké odpadnutí od víry, do kraje přijdou dlouzí černí mužové a velké množství lidu přemluví ke své nové víře...Také začnou stavět novou budovu, mnohé měšťanské domy zboří, velkou školu zřídí...“.²¹

3.3 Jezuitská kolej

Jiří Popel sdělil svůj plán na výstavbu kolejje řádovému generálovi, který jeho návrh podpořil a stavba tak mohla začít. 29. července 1590 přijel do Chomutova Martin Bast, kterého řád pověřil výstavbou kolejje. Autorem plánů stavby byl nejspíše právě tento páter, ačkoliv Balbín ve svých Miscelaneích tvrdí, že je vypracoval samotný Jiří Popel. 14. srpna 1590 byl položen základní kámen kolejje, který položily dcery Jiřího Popela Eva Eusebie a Anna Marie. Stavba kolejje a semináře tedy mohla započít. V této době působilo v Chomutově už šest jezuitů: Martin Bast jako superior, Andreas Neubaeur jako concionator a řádoví bratři Georg Schrendelius, Bartoloměj Scholtz, Paulus Wergius a Michael Weininger. Martin Bast byl na počátku ledna 1591 jmenován prvním rektorem chomutovské kolejje.

O téměř půl roku později, 15. června 1591, předává Jiří Popel z Lobkovic v Praze jezuitskému řádu zakládací listinu. Tuto listinu už předtím schválil papež a také císař Rudolf II. Listinu pro Lobkovice vytvořil Alexander Voyt, rektor jezuitské kolejje u sv. Klimenta, který byl také autorem jejího textu.

3.4 Zakládací listina

V listině nechybí vyjmenování titulů Jiřího Popela, ani popsání důvodů, proč jezuité do města zve (jezuité mají pomoci lidem vrátit se k pravému náboženství a odhalit bludy kacířů, za pomocí metod, se kterými sklízejí jezuité úspěchy po celé Evropě.) Dále v listině vyměřuje místo, které jim určil. Vyjmenovává domy, které leží na území, kde má kolej stát a určuje například i to, že kvůli bezpečnosti bude kolej přiléhat k městským hradbám. Speciální pozornost věnuje také potoku, který tekł městem uvnitř hradeb, a který vedl

²¹ BROŽOVSKÝ 1978, s. 42.

k mlýnům. Podle listiny nesmí být nikdy odveden jinam, a navíc je pro jezuity tento potok osvobozen od jakýchkoliv dávek nebo poplatků městu. Dokonce i v případě opravy břehů tohoto potoka je třeba souhlasu jezuitů s jeho odvodněním.²²

Uděluje Jezuitům právo vařit pivo²³, a také řádu dává právo stavět budovy nezbytné k provozu koleje bez souhlasu městské rady. Založeno bylo celkem 10 tříd s posluchárnou gymnázia, dále domácí ložnice spolu s domem chudých. Lobkovic koleji dále přidělil 1000 kop míšeňských řádného peněžního důchodu na výživu chudých studentů²⁴. Jezuitům je povoleno svobodně kázat a učit na všech panstvích Jiřího Popela. Listina stanovovala, že farní městský kostel podléhá správě jezuitů, zdejší farář směl provádět jen schválené obřady a liturgie²⁵. Spolu s farním kostelem dostává jezuitský řád také zámeckou kapli sv. Kateřiny, a to dokonce na věky. Například opravy krovů či obvyklé výdaje na provoz kostelů má platit městská rada. Dále zde také Jiří Popel přislubuje stavbu nového kostela v případě „že dojde k větší návštěvě lidu, kterou farní chrám nebude moci klidně přijmout“.

Závěrečná část listiny se věnuje výčtu dávek, které bude kolej Tovaryšstva dostávat. Chomutovská městská rada má každoročně dávat řádu berni 720 kop, 7 grošů. Koleji také podle listiny náležel veškerý peněžitý důchod z měst a vesnic, které patřili Lobkovicovi.²⁶ Kromě toho měli jezuité také dohlížet na školství na celém panství. Každý, kdo by jezuity utlačoval, nebo jinak narušoval jejich působení má zaplatit pokutu 100 tisíc kop míšeňských.

²² PACHNER-RAK, 2005, s. 27-29.

²³ Toto právo vlastnily domy, jež stály na místě, které určil Lobkovic jezuitům, a tak přechází toto právo na ně.

²⁴ Jednalo se o roční důchod, který měl pokrýt potřeby přibližně 100 studentů.

²⁵ Na celém panství tak nesměl vyučovat nikdo, koho by neschválil a nepřezkoušel rektor koleje.

²⁶ Jednalo se konkrétně o tyto obce: Jirkov 312 kop, Údlice 342 kop, Březno 207 kop, Droužkovice 120 kop, a dalších několik vesnic s drobnějším příjmem. Celkový důchod koleje plynoucí z poplatků Chomutova a 13 dalších obcí činil 1999 kop míšeňských grošů, 228 krejcarů a 37 denárů.

Jezuité zde byli chráněni také tím, že pokud by byli vyhnáni a do uplynutí sta let opět povolání zpátky, měli dostat zpět kolej, a to ve stavu v jakém ji opustili.²⁷

Ambice Jiřího Popela však nekončily jen u jezuitské koleje s gymnáziem. Podle dochovaných pramenů usiloval také o vybudování univerzity v Chomutově. Založil nadaci pro tuto budoucí univerzitu – „pro Universitate“. Rudolf II. udělil listinou z 23. ledna 1592 této plánované univerzitě výsady a řády srovnatelné s jinými evropskými univerzitami.

3.5 Počátek působení jezuitů

Informace o stavbě a počátcích působení jezuitů máme zejména ze zprávy, kterou rektor Bast poslal do Vatikánu. „*Pět staveb stojících na místě koleje bylo odkoupeno za celkem 8000 tolarů, kromě toho byly připojeny městské hradby s baštou a náramnou věží. To vše bylo spojeno novou hradbou s městem.*“ Již v lednu vyrostly zdi od základů do výše pěti loktů, dlouhé byly tři sta loktů a široké tři lokty.²⁸

Jezuité začali kázat mimo Chomutov také na blízkých farnostech a vesnicích a ke kázání se jim podařilo přivést 25 lidí. Což Bast považuje za velké číslo, „*zvláště, když to bylo na místě, kde po mnoho let nebyl ani jeden katolík.*“ Jemu a jeho spolupracovníkům se podařilo vypovědět z panství 5 luteránských predikantů.²⁹

Jezuitské gymnázium navštěvovalo v té době již 130 studentů, z nichž 20 bydlelo ve zřízeném domě pro chudé. Bylo to jediné gymnázium v severozápadních Čechách, a tak velká část studentů pocházela odjinud, spíše než ze stále protestantského Chomutova. Gymnázium v roce 1591 mělo 3 třídy, a to tzv. nižší, střední a vyšší gramatickou třídu. Ke které později přibyla 5. třída – poetika a 6. třída – rétorika.³⁰

²⁷ Kopie listiny Jiřího Popela z Lobkovic o založení jezuitské koleje a semináře v Chomutově.

²⁸ To odpovídá zhruba 3 metrům výšky, 177 metrům délky a 1,5 metru tloušťky stojících zdí.

²⁹ Jeden z Chomutova a ostatní 4 z blízkých vesnic.

³⁰ BINTEROVÁ 1997, s. 28.

4 Povstání

Jiří Popel z Lobkovic však nebyl s tempem rekatolizace spokojen, město bylo stále z velké většiny protestantské, a tak se netrpělivý Lobkovic rozhodl sáhnout k razantním a nesmlouvavým opatřením. Dne 13. června 1591 se rozhodl zakázat zvonění zvonů na pohřbech protestantských obyvatel Chomutova. To bylo velice citlivé místo. Řádný pohřeb s náležitými církevními obřady byl pro člověka té doby zcela zásadní. Kromě toho, že bylo zakázáno zvonit na nekatolických pohřbech, nesměly být zemřelým protestantům prokazovány ani pocty jako doprovod kněží, školních dětí a zpěv. Toto Lobkovicovo nařízení byla nucena vyhlásit městská rada, která byla stále z většiny protestantská. Právo zvonit a pohřbívat udělil Lobkovic jezuitům. Měli dohlížet na „*pohřbívání na hřbitově vně města*“ a postarat se o to, aby „*nikdo nebyl pohřbíván uvnitř kostela bez souhlasu rektora nebo jeho zástupců*“.

O zákazu zvonění zvonů vypovídá zpráva, která vznikla krátce po rebelii: „*Léta Páně 91 v pondělí na den Rozeslání sv. apoštolův stalo se v městě Chomutově, že jest jeden soused pod obojí způsobou z světa prostředkem smrti vykročil i zvonili mu hrany té víry. Tehdy hejtman poručil, aby nezvonily, že páně porušení jest žádnému té víry nezvoniti, a oni zvonili přece.*“³¹ Lobkovic tak převedl kontrolu nad tradičními postupy a úkony z městské komuny na jezuity, ze kterých tak udělal rozhodující vykonavatele nových oficiálních rituálů. Kronika Marka Bydžovského prozrazuje, že někteří měšťané žádali Lobkovic o ponechání práva provádět křty, sňatky a pohřby po jejich způsobu. Odpověď však byla nekompromisní; rozkázal jim, že musí konvertovat a „*toho všeho jako jezuvité užívatí*“.

Tento zákaz vzbudil mezi obyvateli Chomutova pobouření. Vše začalo když 13. června nezvonily zvonů bývalému staršímu radnímu města Johannu Särglovi. Lobkovic nařídil, aby jej na poslední cestě nedoprovázeli duchovní, ale jen dva přátelé.³² To vyvolalo ve městě nesouhlas. Totéž se opakovalo za

³¹ Neznámý autor Jiřímu Popelu z Lobkovic

³² „*Umřel jest pan primas, Jan Urgl jménem, muž dobrý a oni páni dožádali se pánův regentův, aby mu bylo zvoněno.* Bydžovský, fol. 220r.

několik dní při pohřbu Michaela Baumgartera. Lidé byli natolik nespokojení, že hejtman povolil zvonění umíráčkem.

Vše vyvrcholilo 30. června při pohřbech Thomase Reichela a jisté koželužky. Bylo opět zakázáno zvonit a na adresu zemřelé koželužky bylo vzkázáno, aby ji „*zahrabali mimo krchov jako hovado*“³³. Tři mladíci³⁴, vylezli do hřbitovní zvonice a provazy od zvonů hodili davu stojícímu venku. Pohřební průvod chodil se zemřelou koželužkou na márách po náměstí a zpíval písně. Mladíci ve věži byli na místě zatčeni a rychtář je odsoudil na tři dny do vězení. Avšak sročení lidé zabránili tomu, aby byli do šatlavy odvedeni. Dav údajně hrozil rychtáři násilím pokud neustoupí a hrozil mu namířenou ručnicí a vytasenými dýkami.³⁵ Obyvatelstvo povzbuzené tímto odporem se odvážilo zvonit i při dalších pohřbech, což musela městská rada vyřešit tak, že dala na zvonici zámek. Ten ale vydržel jen do následujícího pohřbu 13. července.

Zpráva o situaci v Chomutově se donesla k Jiřímu Popelovi. Napsal městské radě varovný dopis, že v případě opakování nepokojů ponese následky celé město. Obvinil městskou radu z toho, že není dostatečně bdělá a zpochybňuje věrnost ve správě obce a požadoval okamžité potrestání viníků. Kritizuje radu za nechránění rychtáře od násilí a nepotrestání vzbouřenců.³⁶ Tento dopis měl být přečten obyvatelům Chomutova. Zámecký hejtman Kryštof Kreuziger³⁷ z Greifenthalu ho nechal přečíst 14. července na shromáždění měšťanů v radničním domě.

Následujícího dne, 15. července, se konal ve městě velký trh a také pohřeb protestanta Michaela Schrötera. Průvod šel městem zprvu tiše, dodržující nařízení, ale když došel na náměstí, rozběhlo se několik mladíků k městské věži, kde vylomili dveře a chystali se zvonit. Hejtman svolal radní a

³³ „*jedna koželužka jest umřela, jí také zvoniti ani pohřbítí nedali, nýbrž pravili, že jest hovado, aby jí jinam, kam chtějí krom krchova pohřbili*“, Bydžovský, fol. 220V.

³⁴ Tonia Kaspar, Samuel a David Rechenbergerové

³⁵ VIRICHIUS 1591.

³⁶ PALMA 1862

³⁷ V některých pramenech jmenován také jako Křížnický

žádal, aby sjednali pořádek. Viníci tak byli dopadeni a přivedeni na zámek, kde šest z nich skončilo ve vězení. Jejich přátelé mezitím sháněli podporu ostatních měšťanů. Našlo se několik lidí, kteří chtěli zaútočit na zámek a osvobodit vězně. Plány na vzpouru se rychle donesly i za hranice města a za branou se shromáždilo mnoho lidí z venkova, kteří přišli městu na pomoc. Vylomili vrata v bráně a vnikli dovnitř. Netrvalo dlouho a vzbouřenci ovládli celé město. Hejtman Kreuziger z celé situace obvinil městskou radu a všech dvanáct členů dal uvěznit na zámku. Katolík Bartoloměj Virichius ve své zprávě o této události píše, že hejtman z horní hlásky zámku promluvil k davu a snažil se ho uklidnit a údajně vzbouřence i prosil, aby dalším násilím nepřivedli záhubu na celé město.

Právě Virichiovo „*Krátké a očitě vyprávění*“ o povstání v Chomutově je jednou z nejdetailnějších zpráv, které jsou k této události k dispozici. Popis těchto zpráv je sice jednostranný, ale přesto velmi cenný, také díky tomu, že je psán s minimálním odstupem³⁸ velmi dobře informovaným autorem. Virichiovo líčení událostí léta 1591 je však podáno z hlediska katolického pozorovatele, který se snaží o propagandistický účel spisu, totiž zdůraznit velký zločin protestantského obyvatelstva proti vzorné katolické vrchnosti.

Hejtmanova promluva k rozlícenému davu se však minula účinkem. Dav požadoval propuštění radních a šesti zatčených mladíků, a tak zaútočil na zámek. Pomocí zbraní, tesáků a háků vyvrátili rozhořčení lidé bránu a vnikli do zámku. Jako první míří do kanceláře, kde měl sídlit hejtman. Poté co ho tam nenalezli³⁹, se vydávají ozbrojenci do žaláře, kde osvobodili městskou radu i zmíněné mladíky. Zámek byl pak nějaký čas vystaven plenění.⁴⁰

Hněv vzbouřenců se poté obrátil proti jezuitům, kteří byli v jejich očích vedle panských úředníků, příčinou všech problémů posledních dní. Dav se shromáždil v rohu náměstí a začal odstřelovat novou budovu koleje, vyvrátil vrata a vtrhl na nádvoří koleje. „*Část davu pálí hustý déšť olověných kulí do*

³⁸ K vydání Virichiovy zprávy došlo již v roce 1591 v pražské tiskárně Michaela Peterleho ml. v latinské verzi a ve stejné datum i v tiskárně v Ingolstadtu v německojazyčné verzi spisu.

³⁹ Hejtman měl ze strachu tajně uprchnout

⁴⁰ VIERERBL 1929, s.23-35.

*skleněných oken, část napadá brány sekýrami a hned prvním náporem pronikají dovnitř.*⁴¹ Mezi jezuity nastala panika a chystali se k útěku. Jezuita otec Ondřej uprchl tak, že se přestrojil za lancknechta a v přestrojení v klobouku s pérem unikl z města. Ostatní jezuity zachránil jakýsi pastýř z panského dvora, který je zadní brankou odvedl z koleje do sousedního domu hejtmana Zettelbergera, kde se jezuité skryli v přístěnku.⁴²

Dav zatím ničil v koleji, na co přišel. Podle Virichia stříleli vzbouřenci do oken, ničili lavice, lůžka, rozlámali stoly. V prostorách koleje ukradli oděvy, klobouky, měděné a cínové nádoby. Útočníci se oblékli do jezuitských mnišských oděvů a za posměšného zpěvu sekali obouručními meči do knih a házeli je z oken. Kopím měli zničit i vzácný obraz – kopie podle Monogramisty I.W. Ecce homo. Jezuité byli po celou dobu tohoto řádění, tedy asi 7 hodin, skryti v hejtmanově přístěnku. V noci je pak hejtmanova manželka vyvedla z města odkud se odebrali na Červený hrádek, ale kvůli obavám o svou bezpečnost šli až na panství Jiřího Popela v Libochovicích.⁴³

Mark Andrew Brandon z Univerzity J.E.Purkyně ve své tezi, uveřejněné k příležitosti konference Comotovia 2005, uvažuje nad myšlenkou, že v povstání šlo o ovládnutí přechodových rituálů – zvonění a pohřbívání. Tím, že Lobkovic delegoval moc nad rituály na Tovaryšstvo Ježíšovo narazil na obyvatele, protože tím po nich vyžadoval opuštění tradic a přijetí nového řádu. Luteránskou komunitu v Chomutově nejspíše více než nucená změna víry zneklidňovalo přerušení jejich tradice. Brandon uvádí, že ani mezi luterány nebylo v otázce zvonění zvonů na pohřbech jasno, a podle historičky Karant-Nunnové, se luteránští reformátoři v německých zemích snažili zvonění omezit, či dokonce zakázat, protože ho považovali za příliš „katolický“ způsob.

Dobrá smrt a náležitý řádný pohřeb byly považovány za nezbytné předpoklady k blaženému životu po smrti. Zvony se měly po smrti člověka rozeznít, aby tím vyzvaly obyvatele města k modlitbě za duši zemřelého. Zákaz

⁴¹ VIRICHIUS 1591

⁴²Viz. DAČICKÝ Z HESLOVA

⁴³ VALEŠ 2002, s. 38.

zvonění tedy představoval nejen urážku tradic, ale zejména ohrožení spásy člověka. Zákaz zvonění a pohřbívání nekatolíků na hřbitově znamenal pro chomutovské luterány ohrožení jejich pozemské i věčné existence.

Kromě toho, že zákaz zabraňoval zvonit měšťanům, tak znemožňoval projevit náležitou úctu také zemřelým významným členům města. Zvonění mělo v raně novověké Evropě také sociální význam, protože bylo jakýmsi potvrzením společenského stavu. Například v Sasku a Durynsku nedávali zvonit obyčejným lidem, nebo měšťanům pocházejícím ze středního stavu, ale prokazovali úctu zvoněním pouze lidem vyššího společenského postavení. V Seehausenu v Braniborsku v roce 1541 platily rodiny nebožtíků rozdílné poplatky, podle jejich postavení a bohatství, a to za zvonění na malém, nebo velkém zvonu, případně na obou současně. V Chomutově byl zákaz zvonění městskému primasu Johannu Sörglovi pro měšťany projevem Lobkovicovy ignorace jejich společenského pořádku a ponížením i těch nejváženějších obyvatel města.⁴⁴

4.1 Krvavý soud na Červeném hrádku

Již měsíc po povstání nastalo účtování s viníky. Jiří Popel z Lobkovic nařídil na 19. srpna 1591 soud se souhlasem císaře Rudolfa II. Pozval na Červený hrádek jedenáct urozených pánů soudců a dva soudní pomocníky. Mezi nimi byli například nejvyšší zemský sudí Jiří z Martinic na Smečně, purkrabí hradu Karlštejna Jáchym Novohradský z Kolovrat, hejtman Dolní Lužice Jaroslav Libštejnský z Kolovrat.

Soudní dvůr zasedal před schodištěm zámku na zvláštním pódiu se střechou, obklopen kordonem 200 pěšáků a 200 jezdců. Opodál stála připravena i děla, trubači i kovové bubny. 20. srpna v 8 hodin ráno byli povoláni členové městské rady, starší, rada čtyřadvaceti a sto měšťanů, kteří byli vyzváni, aby předvedli viníky. Většině viníků se podařilo včas uprchnout, takže nakonec byli před soud v železech přivedeni dva měšťané, dva tovaryši a jeden čeledín.

⁴⁴ BRANDON 2006

Jiří Popel z Lobkovic se prý díval na průběh celého procesu z oken zámku. Virichiova zpráva uvádí: *“Když projednávali případ obviněných, v oné části zámku, kde se odehrával soud, se vhodně v okně ukázal zamračený nejjasnější pán s hněvivým výrazem ve tváři. Jak jej Chomutovští spatřili, všichni najednou padli na zem, v pokleku a s rozepjatými pažemi jej vzývali a s pláčem prosili o milost a slitování.”*

Četla se žaloba, obviňující chomutovské vzbouřence ze zločinu urážky císaře. Měšťany obhajoval Eliáš Milze, který hájil město tím, že vzpouru vyvolalo jen pár jednotlivců. Ostatní se prý nechali strhnout a velmi svých činů litují a slibují naprostou poslušnost. Soud namítal, že městská rada měla zasáhnout a vzpouru potlačit.

Dva páni prý šli za Jiřím Popem na zámek prosit o milost, ale ten jim odpověděl, že vše záleží na rozhodnutí soudu. Pak byli vyslýcháni zajatí vzbouřenci. Rozsudky padly brzy. Mezi nimi i dva tresty smrti. Georg Hoppedanz dostal nejvyšší trest za to, že při útoku na zámek bubnoval a Georg Gämperle za to, že vylomil mříž, vystoupil na věž, odvázal provazy, podněcoval ostatní k rozeznění zvonu a sám také zvonil a poté byl účastníkem vzpoury.

Přítomné dívky a ženy za ně prosili Jiřího Popela na kolenou, ale nebylo to nic platné. Hned na místě byla provedena poprava. Mrtvá těla ležela až do západu slunce nepohřbena pro odstrašení a příklad ostatním. Dva tovaryši poté dostali trest vězení a čeledín byl osvobozen.

Na závěr soudního jednání se střílelo z děl, aby všem v okolí bylo dáno na srozuměnou, jak příště dopadne každý, kdo se postaví proti vrchnosti. Další trest postihl plošně všechny měšťany, kteří museli odevzdat všechny zbraně.⁴⁵ Zbraně byly odevzdávány následujícího dne před chomutovským zámkem. Lobkovic poté městu odebral privilegia⁴⁶ a nařídil jim náhradu škod a také poslat

⁴⁵ Bylo jim ponecháno jen minimum nutné k ochraně města ležícího na hranicích království

⁴⁶ Virichiova zpráva uvádí: *“Všechna privilegia jak od dědičných pánů, tak od nejjasnějších českých králů a jejich předků, nyní zneplatněna vzpourou, ať jsou zcela svěřena moci a rozhodnutí nejjasnějšího pána.”*

delegaci do Libochovic a přivést zpátky všechny jezuitské mnichy a panské úředníky.

Soud konstatoval, že vzpourou chomutovských obyvatel byla porušena jejich poddanská přísaha a tím zanikla platnost všech městských privilegií a výsad. Ty měly být odevzdány Jiřímu Popelovi a on měl rozhodnout o jejich případném obnovení. Jednalo se například o tato privilegia: právo mílové a várečné udělené Václavem IV., udělení městského znaku, pečeti, dvou výročních trhů a potvrzení týdenního trhu v pondělí. Dále také právo svobodného odkazování majetku, vypovězení židů z panství Chomutov a udělení třetího výročního trhu. Měšťané museli složit Jiřímu Popelovi přísahu věrnosti a slíbit, že se vyvarují navždy všech svých srocení a že do čtyř týdnů vydají k potrestání uprchlé účastníky vzpoury.⁴⁷

Jiří Popel z Lobkovic už 21. srpna odcestoval z Červeného hrádku na své panství do Libochovic, kam pozval urozené členy soudního kolegia na hostinu. Na dodržení ustanovení soudu dohlížel bratranec Jiřího Popela, Jan Václav Popel z Lobkovic z duchcovské větve Lobkoviců, toho času hejtman Starého Města pražského a hejtman žateckého kraje. Do města se také navrátil hejtman Kryštof Kreuziger z Greifenthalu. Toho dne se do města navrátili také panští úředníci. Podle Virichiova vyprávění, mělo obyvatelstvo z odebrání privilegií veliký strach⁴⁸. Privilegia jim totiž zajišťovala nejrůznější právní a ekonomické výsady.

Chomutovské povstání skončilo nezdarem, ale ono vlastně ani jinak skončit nemohlo, byla to spíše náhlá bouře obyvatelstva než nějaká cílená revolta.

4.1.1 Účinky soudu

22. srpna 1591 přivezli podle slibu měšťané vyhnané jezuity zpět do města a po děkovné bohoslužbě je uvedli zpět do koleje. Měšťané se uvolili platit koleji náhradu 6000 zlatých ročně. Krvavý soud měl účinek i na vyznání

⁴⁷ Tato přísaha proběhla okamžitě po skončení procesu, ještě na Červeném hrádku

⁴⁸ RAK 2002, s. 31-36.

obyvatel. Purkmistr, čtyři radní, jeden přísedící a 24 měšťanů ihned přestoupilo ke katolictví. Po nějakém čase k němu přešlo dalších 515 obyvatel města a okolních vesnic. Po dvou letech tak přestoupilo již 660 protestantů na katolickou víru.

Rektor Martin Bast o událostech podrobně informoval své nadřízené dopisem ze 27. srpna, který byl adresován rakouskému provinciálovi Villerovi. Píše, že městská rada „projevila svou bolest nad příkořím, které bylo způsobeno“ a požádala jezuity, aby se u Jiřího Popela přimluvili za navrácení zbraní a privilegií, což podle Basta učinili. Dále vyjádřil spokojenost s rozsudkem nad vzbuřenci: „soud byl zřízen a proveden s takovou moudrostí, že nebylo možno chtít přísnost při trestání, ani milost bez znalosti faktů. Mnozí, kteří tomu přihlíželi, se divili, že bylo možno spojit takovou důstojnost a horlivost s takovou šlechetností.“

Jezuité při soudu se vzbuřenci nepožadovali žádné velké tresty, naopak, generál Claudius Aquaviva napsal v dopise chomutovskému rektorovi Martinu Bastovi: „Dojde-li k tomu, že budou očekávat tresty od nás ti, kteří nám způsobili škody, je třeba bez váhání udělat vše, aby se za ně přimlouvali u Nejjasnějšího a Velmožného Pána. To bude k velkému vzdělání a bude možno doufat, že se bludaři smíří, pohnuti touto křesťanskou láskou a stanou se přístupnější pro katolickou víru.“⁴⁹

⁴⁹ RAK 2012

5 Hasištejnská knihovna

Do majetku Jiřího Popela z Lobkovic se po výměně panství Chomutov se svým příbuzným Bohuslavem Jáchymem dostala také slavná hasištejnská knihovna. Založil ji Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, veliký podporovatel vědy a umění, který ji začal budovat během svého pobytu v Bologni a Ferrare v letech 1475-1482. Knihy pro Bohuslava získávali faktori z bankéřské rodiny Fuggerů v Augsburgu. Po svém návratu do vlasti jí umístil na svém hradě Hasištejně v blízkosti Chomutova. Knihovna obsahovala přes 800 svazků, z nichž můžeme dnes doložit 757 a celkem se dodnes dochovalo 480 Bohuslavových svazků. Tato knihovna obsahovala také několik latinských, řeckých či hebrejských rukopisů, a to zejména filosofické a přírodovědné spisy, ale také biblickou literaturu, díla z astrologie a alchymie, ale také básně a jinou beletrii. O celkovém počtu knih máme přehled díky tomu, že byly všechny knihy po Bohuslavově smrti očíslovány.

O jejím osudu panují nejrůznější mýty, podle kterých měla být celá knihovna zničena při požáru Chomutova v roce 1525 a její zbytek měl být zničen během chomutovského povstání z roku 1591, kdy se měla nalézat v prostorách jezuitské koleje. Tyto mýty se už vzhledem k tomu, že se nám téměř tři čtvrtiny této sbírky dochovaly, nezakládají na pravdě. Dále také úvaha o zničení knihovny při požáru Chomutova v roce 1525 musí být považována za mylnou, jelikož v té době vlastnili Chomutov stále ještě páni z Veitmile a knihovna byla stále na Hasištejně.

Skutečné osudy hasištejnské knihovny můžeme sledovat pouze v hrubých obrysech. Nelze ani přesně určit datum kdy byla z Hasištejna⁵⁰ převezena do Chomutova. Jednou z možností je, že ji nechal převézt Bohuslav Felix Hasištejnský poté, co v roce 1571 zakoupil chomutovské panství. Rektor latinské školy a chomutovský radní Matyáš Meissner ve své rukopisné kronice Chomutova z přelomu 16. a 17. století zase uvádí, že tím, kdo převezl knihovnu měl být až Bohuslavův syn Bohuslav Jáchym. Měl ji vykoupit od Šebestiána

⁵⁰ Prostory v té době již špatně udržovaného hradu Hasištejn jistě nebyly vhodným prostředím pro skladování knih a rukopisů

Hasištejnského⁵¹ za 600 kop grošů a na dvou polních vozech převézt na chomutovský zámek.

Když roku 1588 Bohuslav Jáchym vyměnil své chomutovské panství za mladoboleslavské se svým vzdáleným příbuzným Jiřím Popelem, ponechal knihovnu na zámku. Smlouva o výměně sice neuváděla knihovnu výslovně, ale obsahovala ustanovení, podle kterého inventáře zámků a dalších objektů mají v celosti přejít na nové majitele.

Co se týče jejího umístění a zničení v jezuitské koleji, je tento omyl možná způsoben tím, že Jiří Popel daroval koleji svazky z jiné staré knihovny, která se měla stát základem knihovny kolejní. Touto knihovnou měla být knihovna házmburská, kterou shromáždil Jan Zajíc z Házmburka na svém hradě v Budyni nad Ohří v průběhu první poloviny 16. století. Lobkovic ji získal po roce 1585, kdy byl ustanoven jako poručník nezletilého Jana Zbyňka Zajíce z Házmburka.⁵² Právě tato knihovna měla být tou, kterou chomutovští povstalci tolik poničili, když měli po vyplenění jezuitské koleje knihy nejdříve ručně trhat a poté ničit sekýrami a zbylé knihy vyházet do Chomutovky tekoucí pod okny, jak líčí událost Johannes Schmidl ve svém díle *Historia Societatis Jesu Provinciae Bohemiae*.

Hasištejnská knihovna byla Jiřímu Popelovi roku 1594 za dále líčených událostí zabavena a získal ji pro sebe jiný člen popelovské větve rodu, nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch z Lobkovic. Nevíme, zda byla z města odvezena už před tragickým požárem města v roce 1598, nebo zdali tomu bylo až později, avšak víme, že nejprve byla převezena do Prahy do Lobkovického paláce, odkud byla pak v padesátých letech 17. století převezena do nově budované barokní rezidence knížecí větve Lobkoviců v Roudnici nad Labem.⁵³ Knihovna byla po 2. světové válce rodu Lobkoviců komunisty zabavena a dlouho byla považována za ztracenou. Dnes je hasištejnská knihovna opět majetkem

⁵¹ Vnuk Bohuslavova Felixova bratra Jana Hasištejnského

⁵² BOLDAN 2008

⁵³ RICHTEROVÁ 1989. s. 42

Lobkoviců, kteří jí získali od státu nazpět při restitucích a je součástí sbírek na zámku v Nelahozevsi, kde je přístupná badatelům.

6 Lobkovicův pád

Roku 1592 se zdálo, že Jiří Popel z Lobkovic stane v české politice na těch nejvyšších místech. Ve věku 57 let zemřel jeho hlavní konkurent Vilém z Rožmberka a Popel se tak pokusil získat úřad nejvyššího purkrabího. Tento pokus však nevyšel, císař Rudolf II. na jeho žádost nereagoval. Popel si svými politickými přehmaty v minulých letech císařovu přízeň příliš nezískal a upadala i jeho popularita mezi šlechtou. Popela to však nevarovalo. Získával si další nepřátele a dosavadní mocné spojence od sebe odrazoval. Korka o něm píše „A v tom ho pán bůh velmi snížil skrze jeho divné praktiky a handle“⁵⁴

Zemský sněm, který se sešel v březnu a dubnu roku 1593 se stal místem přímé konfrontace Lobkovice a císaře. Jiří Popel byl na sněmu podporován i svým bratrem Ladislavem. Měly se projednávat císařovy finanční požadavky⁵⁵, ale Lobkovic nechal jako předseda sněmu nejprve projednat stížní spis. Ten předložil jménem českých stavů Šebestián z Vřesovic. Ve spisu se poukazovalo na nesplněné císařovy sliby a povinnosti týkající se potvrzení privilegií, které přislíbil při své korunovaci. Mimo jiné tento spis také požadoval obsazení úřadu nejvyššího purkrabí po zemřelém Vilému z Rožmberka, který zůstával už šest měsíců neobsazen. Ačkoliv to ve spisu nebylo formulováno, bylo zřejmé, že do tohoto úřadu má být obsazen právě Jiří Popel. Ten dělal, že je spisem překvapen, ale fakticky ho podporoval. Jiří Popel se snažil o vyvinutí tlaku na císaře. Celé jednání nejspíše sám předem připravil tak, aby se stížnost na císaře projednala jako první a až potom mohlo být jednáno o finančních záležitostech císaře. Zpočátku byl úspěšný, získal si částečnou podporu stavů, kteří toho chtěli využít k odložení placení daní na válku s Turky.⁵⁶ Spolu se svým bratrem počítali s tím, že císař bude povolnější a vyjde jejich požadavkům po vysokých funkcích vstříc. I poté, co Jiří Popel úmyslně odročil pokračování

⁵⁴ TOMEK 1853, s. 218

⁵⁵ Rudolf II. potřeboval finance na válku s Osmany, kteří porušili mírovou dohodu a v létě roku 1592 napadli jižní hranici habsburské monarchie na Balkáně.

⁵⁶ Mezi největší Lobkovicovy podporovatele na tomto sněmu patřili Jakub Menšík z Menšteina a kromě Šebestiána Vřesovce také jeho bratr Jan a syn Vilém.

sněmu bez stanovení data jeho pokračování, udržoval stavy v proticísařských náladách. Měly se konat hostiny a jiné příležitosti, na kterých se připíjelo na zdraví budoucího českého krále.⁵⁷ Oba ctižádostiví Lobkovicové však krutě neodhadli situaci.⁵⁸

Císař Rudolf II. neustoupil, nařídil důkladné a okamžité prošetření celé stížnosti. Ferdinand Tyrolský mu na žádost o radu dopisem z 23. května odpověděl, že spiknutí je třeba zadusit již v zárodku. Tlumočník spisu Šebestián Vřesovec z Vřesovic udal jako iniciátora stížnosti Ladislava Popela. Prokázalo se, že spis napsal Popelův písař Jan Ředhošťský a Ladislav poté spis předal Šebestiánovi. Proces začal nabírat velkých rozměrů a přitahoval pozornost i počtem a postavením svědků, kteří v něm figurovali.⁵⁹ Jiří Popel byl prozatím ve vyšetřování přehlížen a stál mimo podezření. Když se na to přišlo, byl Ladislav Popel v říjnu 1593 předvolán před soud. Na radu svého bratra Jiřího, který se snažil zajistit příznivé svědectví předvolaných osob okamžitě uprchl ze země. V noci 17. října odjel spolu s malým doprovodem z Prahy a ze země. Ještě předtím, z obavy o své majetky, dal všechny své statky v Čechách zapsat své manželce Magdaleně ze Salm-Neuburgu, které se podařilo jejich část uchránit před zkonfiskováním. Na dalším sněmu se většina stavů od stížného spisu odvrátila a odsoudila ho jako „*velké ublížení a křivdu císaři, nejpřednější křesťanské vrchnosti*“.

Jiří Popel o svou šanci na místo nejvyššího purkrabího přišel, když na tuto funkci dosadil císař Adama z Hradce. Procesu s Ladislavem Popelem se snažili využít protivníci jeho bratra Jiřího, aby ho poškodili. Tito odpůrci pocházeli jak z řad protestantů, tak z katolického tábora. Prahou se začaly šířit zvěsti a pamflety o Lobkovicově upadlé morálce, o podivných obchodních machinacích při převodech majetku, ale také o jeho nemravném životě a milenkách, o podivné smrti jeho ženy Kateřiny, o jeho pronásledování luteránů

⁵⁷ Takové hostiny na podporu Jiřího Popela se měly konat na panství jeho bratra Ladislava v Mostě, ale také při příležitosti pohřbu Bonuše z Lobkovic v Duchcově a jinde.

⁵⁸ *Lobkoviczové: dějiny a genealogie rodu*. 2002, s. 36.

⁵⁹ Celkem soud předvolal 78 svědků proti Šebestiánovi z Vřesovic a 123 proti Ladislavovi

v Chomutově, o jeho veřejně známé touze po královské koruně a o spiknutí proti císaři Rudolfovi II.

Tendence proti Jiřímu Popelovi sílily a pravda se často mísila se lží, domněnkami a podezřeními. Právě v této atmosféře zasedl 26. ledna 1594 zemský soud s Ladislavem Lobkovicem v jeho nepřítomnosti a odsoudil ho ke ztrátě života, cti a majetku. Už před tímto soudem byl 20. ledna jeho bratr Jiří zbaven svého úřadu nejvyššího hofmistra. Lobkovicové na to reagovali svoláním nejvlivnějších osobností tohoto rodu. Sešli se 15. února v domě Jiřího Popela na Hradčanském náměstí v Praze a sepsali protest adresovaný císaři proti ponižování a zesměšňování starobylého rodu.

Jiří Popel z Lobkovic však opět neodhadl reakci císaře. Rudolf II. zareagoval rychle a nečekaně tím, že hned druhého dne vypověděl Popela z Prahy. Po několika dnech pak následovalo jeho předvolání k zemskému soudu. Byl obžalován pro zradu, podvod a urážku císařského majestátu. Za taková provinění proti císaři se trestalo smrtí. V tento moment pochopili Popelovi příbuzní a příznivci, že situace je vážná a jde o všechno, a tak složitým vyjednáváním dosáhli kompromisu u císaře. Spočíval v tom, že Jiří Popel přizná svou vinu a poddá se císaři na milost a nemilost.

Soud proběhl tak jak císař slíbil a rozsudek byl vyneset bez procesu. 31. března 1594 se dozvěděl císařův verdikt: ztráta života, cti a majetku, a ještě ten den byl ve svém pražském domě Lobkovic zatčen a vězněn.⁶⁰ O několik dní později císař změnil rozsudek v trest doživotního vězení, a to navzdory tomu, že veřejné mínění bylo pro popravu Jiřího Popela z Lobkovic. Když ho odváželi 15. dubna z Prahy na hrad Líčkov u Žatce, doprovázelo ho nepřátelské pokřikování a řvaní lidu. Ačkoli předtím v dopise přiznal Lobkovic svou vinu, odmítl se nyní podepsat pod rozsudek propadnutí veškerého majetku císaři, což mělo mít za následek to, že s ním bylo během jeho věznění na Líčkově zacházeno mnohem tvrději než původně císař Rudolf zamýšlel. Na svém bývalém hradě byl vězněn jen krátce, neboť byl brzy převezen z důvodu lepšího zabezpečení do Kladska, kde byl vězněn 12 let.

⁶⁰ Měl být hlídán 24 strážnými pod velením menšího hejtmana pražského

Eva Eusebie Popelová z Lobkovic, dcera Jiřího Popela, nechala sepsat na otcovu obhajobu apologii, ve které se popisuje vývoj událostí, které vedly k Popelově pádu. Celý proces měl být vykonstruovaný a vedený tak, aby byl její otec zbaven všeho majetku. Jako jednoho z nepřátel svého otce, který byl strůjcem toho neštěstí pro její rodinu uvádí Jáchyma Kolovrata. Autorem této apologie byl Filip Cluverius z Gdaňsku, který ji císaři poslal s doprovodným dopisem. Samotného Cluveria se nepodařilo císaři odhalit a za původce spisu považoval několik různých osob. Jako domnělé autory nechal uvěznit dva luteránské kazatele z Hamburku, kteří byli převezeni do Prahy kvůli soudu, který je nespravedlivě odsoudil ke stětí. V dopise dává císaři ultimátum 35 dní na osvobození Lobkovic, jinak že apologii zveřejní. Císař na dopis ani na ultimátum zpočátku nijak nereagoval, možná proto, že se k němu vůbec nedostaly. Apologie byla tedy vytištěna a kolovala v roce 1605 v četných opisech, což už se císař dozvěděl a vinil z apologie Jiřího Popela. Vilém Slavata, nejvyšší dvorský sudí, se však Popela zastal. Jeho dcera Eva, byla za tuto apologii uvězněna v klášteře sv. Jiří na Hradčanech, odkud byla po otcově smrti propuštěna, ale její majetek jí už nikdy navrácen nebyl.⁶¹ Protože Rudolf II. považoval za iniciátora apologie samotného Jiřího Popela, nechal ho převézt roku 1606 na hrad Loket do přísnějšího vězení. Na Lokti Jiří Popel z Lobkovic 28. května 1607 umírá na srdeční mrtvici. Vyskytly se ale i domněnky, že ho někdo zavraždil, nebo byl tajně popraven, snad na příkaz císaře Rudolfa.

6.1 Hrozná a jedinečná tragédie o dvou pánech

Hrozná a jedinečná tragédie o dvou pánech. Právě tento název nese dramatická hra z roku 1594, která je zaznamenána v chomutovské městské kronice. Jedná se o uměleckou fikci o vzestupu a pádu Jiřího Popela z Lobkovic a jeho bratra Ladislava. Hra je silně tendenční, oba bratři ve hře plánují vraždu císaře, která je překažena jen díky prozřetelnosti boží a vyzrazení plánů poslem. Hra je jedinečným dobovým svědectvím, které ukazuje, jak o Lobkovicovi smýšleli Chomutovští, kteří v něm viděli svého úhlavního nepřítele.

⁶¹ DVORSKÝ 1894.

Hra nebyla až do nedávné doby nikdy publikována ani v původním německém jazyce, ani v českém překladu a pravděpodobně se ani nikdy nedočkala svého uvedení na jevišti. Hra nemohla být uvedena pro to, jak je silně protikatolicky, protijezuitsky a protipopelovsky zaměřena. Po Lobkovicově pádu přišly záležitosti spojené s porážkou na Bílé hoře a protireformační proces zabránil tomu, aby byla hra veřejně uvedena. Čtyři sta let tak byla hra v kronice zapomenuta, až ztratila na své aktuálnosti.

Hru skládající se ze tří dějství, deseti výstupů a 405 veršů v saském nářečí převedl do češtiny za jazykové spolupráce Renaty Palivcové až Vladimír Valeš, který text upravil pro divadelní uvedení hry na podzim roku 2002 k příležitosti 750. výročí Chomutova. Šlo zřejmě o vůbec první uvedení této hry na jevišti. Hru nastudoval divadelní soubor Klas z Klášterce nad Ohří.⁶²

Anonymní autor vychází ve své hře ze skutečných postav a míst, ale často se dopouští mnoha literárních fikcí. Obsah hry tedy nelze brát doslova. Jeho význam mohl být už v době svého vzniku propagandistický a výchovný, jako varování před neloajálním poddaným císaře. V úvodu hry píše neznámý autor: *„Každý muž byl varován před podvodem. Kdo se postaví božímu pořádku a vrchnosti, bude souzen.“*

Text je veršovaný, avšak rým není na několika místech dodržován. Profesor Jaroslav Pánek na konferenci k 750. výročí Chomutova upozornil na to, že text ukazuje jistou poučenost autora a uvedl, že podobnou dramatickou formu své hry měl Šimon Lomnický z Budče a lze jej srovnat např. se Selským Masopustem z roku 1588. *„Chomutovská hra se nevymyká z dramatické formy před Bílou horou, kdy na jedné straně stojí inscenace Jana Zajíce z Hasenburka, na straně druhé škála manýristických slavností na Pražském hradě v roce 1618.“* Ve hře se objevuje několik dílčí rozporů mezi společenskými vztahy – luteráni a jezuité, měšťané a vrchnost, sluhové a jejich páni. Na několika místech zazní také motiv rozporuplného vztahu mezi Čechy a Němci.

⁶² VALEŠ 2002, s. 31-33.

Hra má devět postav, Jiří Popel z Lobkovic a Ladislav jsou titulováni jako králové. Dalšími postavami jsou Veržovic⁶³ a postavy které mají reprezentovat a také parodovat dvůr Popelů z Lobkovic.⁶⁴

Děj začíná přípravou vraždy císaře a jeho družiny na lovu v Brandýse. Trůn si pak mají rozdělit oba bratři a vysoké funkce mají získat i jejich podporovatelé. Jiří Popel se má stát českým a Ladislav uherským králem. Již trénují slavnostní řeč při korunovaci a organizují změny v království. Dva sluhové však zaslechnou, co jejich páni chystají a plán je vyzrazen císaři. Tím příběh končí a epilog jen shrnuje poučení na závěr *„Na hák s nimi a slitování žádné! Ten zrádný plevel nutno vyhubit! Ať padnou tvrdé tresty v téhle historii zrádné! Ztratí všechno! Majetek, čest, život! Už nebudou nic mít.“*

6.2 Konec Lobkoviců v Chomutově

Náhly Lobkovicův pád roku 1594 měl odezvu i v Chomutově. Záhy po vynesení rozsudku nad Jiřím Popelem z Lobkovic byl v noci 8. dubna zatčen také jeho chomutovský hejtman Kryštof Kreuziger z Greifenthalu, považovaný za hlavního viníka chomutovského povstání z roku 1591. Kreuziger byl z Chomutova ještě tu noc odvezen do Prahy k vyšetřování. Po zkonfiskování veškerého majetku Lobkovicovi se majitelem Chomutova stal císař Rudolf II., který 2. července dosadil na chomutovské panství nového hejtmana Jana z Vřesovic na Podsedicích. Ten obnovil městskou radu, jejíž činnost byla po povstání oslabena. Jan z Vřesovic ale ve své funkci vydržel ani ne měsíc. Krátce po obnovení rady byl zbaven funkce, protože zpronevěřil peníze z prodeje 23 sudů vína.

Jeho nástupcem se stal Hans Zettelberg z Zettelbergu, stejný muž, který ve svém domě během chomutovské rebelie schovával jezuitu. Císař Rudolf II. vrátil městu všechna odebraná privilegia a znovu je potvrdil. Tresty a křivdy, kterých se Popel na Chomutovu a jeho obyvatelích dopustil byly alespoň částečně napraveny.

⁶³ Jde zřejmě o Šebestiána z Vřesovic

⁶⁴ PÁNEK 2003

Rudolf II. také nařídil, aby obchodníci směřující do Saska dodržovali trasu zemské silnice, která vedla přes Chomutov a nevyhýbali se tak placení mýtného. Kdo by toto nařízení neuposlechl a jezdil po vedlejších cestách, měl být potrestán zabavením koní a nákladu. Císařovy peníze navíc městu velmi pomohly při obnově Chomutova poté, co město zachvátil 24. července 1598 veliký požár, který zničil značnou část města. Rudolfovi se však z důvodu války proti Turkům nedostávalo peněz, a tak nabídl chomutovské panství k prodeji. Chomutovští se rozhodli, že se z poddanství vykoupí sami. 19. prosince 1605 se tak skutečně stalo a Chomutov se stal svobodným královským městem.

7 Výkup z poddanství, aneb Frajkauf

Hodnota majetku, který byl chomutovským měšťanům prodán činil 143 000 kop grošů míšeňských, které museli zaplatit císaři. O koupi města zpočátku uvažoval také Adam Hrzán z Harasova, který se v prodeji Popelova konfiskátu velmi angažoval. Byl jedním z nejbohatších šlechticů té doby. Svůj majetek získal dlouhodobými půjčkami větších peněžních částek vlastníkům rozsáhlých panství, kteří byli postiženi akutní finanční krizí. Z úroku těchto půjček mu potom plynul jeho zisk. Nakonec se však Adam Hrzán spokojil pouze s koupí panství Červený hrádek.

Proč nedokončil i koupi Chomutova není zcela jasné, ale můžeme téměř s jistotou říci, že to nebylo proto, že by neměl dostatek financí. V roce 1607 totiž zapůjčil 18 000 kop grošů míšeňských Chomutovu a následujícího roku koupil panství Stolínky od Jana z Vartenberka za 51 428 kop. Koupě obou panství tedy pravděpodobně z nějakého důvodu neodpovídala jeho záměrům. Petr Rak ve své stati uvažuje o tom, že vyloučit nelze ani možnost, že chtěla česká komora zvýšit zisk z prodeje obou panství tím, že je rozdělí mezi dva kupující.

Rozdělení obou panství způsobilo nemalé problémy při financování některých institucí, jako byl například chomutovský špitál, který byl hrazen z vesnice Březno, která měla nyní po prodeji jiného majitele. Císař tedy rozhodl, že nově bude nadace hrazena z výnosu cla, které se vybíralo v Chomutově. Dále bylo třeba upravit financování jezuitské koleje, která podle své nadační listiny měla dostávat dávky od vesnic náležící také do panství Červený hrádek.

Spor vznikl také ohledně patronace jezuitů nad kostely na obou panstvích. Kupní smlouva s chomutovskými měšťany totiž původně obsahovala část, ve které bylo zapsáno právo městské rady dosazovat do špitálního kostela sv. Ducha kněze, sloužícího mše pod obojí způsobou. V případě nesplnění tohoto požadavku mělo dojít ke snížení kupní ceny. Tuto část smlouvy však napadl rektor koleje Mikuláš Ursius z důvodu hrubého porušení nadační listiny. Situaci museli řešit nejvyšší kancléř království Českého Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a president české komory Štěpán Jiří ze Šternberka. Ti poslali

odpověď měšťanům, že tento jejich požadavek je nesplnitelný, protože by porušoval nadační listinu koleje z roku 1591 a také jim vzkázali, že pokud by pro neústupnost Chomutova z připravované koupě sešlo, ztratí město svobodu, kterou má již na dosah ruky, a zůstane v dědičném a nevolném poddanství.⁶⁵

O tomto dekretu jednala posléze i městská rada v Chomutově. Skupina sedmi konšelů v čele s purkmistrem Andreasem Fritschem chtěla nadále trvat na dosavadním postoji, dva obecní starší – Friedrich Collin a Hans Kramer doporučovali umírněný postoj, který zaručoval uzavření smlouvy o výkupu města a chtěli se zajištění práva na utrakvistického kněze vzdát. Ze zápisu městské rady je však patrné, že drtivá většina konšelů podpořila skupinu purkmistra. Další průběh tohoto jednání ukazuje až to, že smlouva požadovaný článek o utrakvistickém knězi skutečně obsahuje, a je tak zřejmé, že císařští úředníci tlaku městské rady nakonec ustoupili a na smlouvou zajištěné patronátní právo jezuitů se přestali ohlížet.

Nejdůležitějším ustanovením česky psané kupní smlouvy byla část, kde císař Rudolf II. propouští „*na časy budoucí a věčné Chomutovské nyníjší i budoucí, manželky i děti jich obojího pohlaví, z dědičné poddanosti a člověčenství, jímž doposavad Jeho Milosti císařské, dědicům Jeho Milosti a budoucím králům českým zavázáni byli*“⁶⁶

Chomutovští měšťané nedisponovali částkou potřebnou k výkupu města z poddanství⁶⁷, a tak si byli nuceni půjčit u nejrůznějších věřitelů. Věřiteli, kteří půjčili městu nejvyšší částky byli zmíněný Adam Hrzan z Harasova, saský kurfiřt Christian II., který půjčil 17 142 kop, a Ferdinand Albrecht hrabě z Hoyosu, který půjčil shodnou částku. Celkem si od věřitelů půjčilo město Chomutov 75 774 kop grošů míšeňských. Finanční zdroje města byly tvořeny mimořádnou městskou berní, ze které získalo 16 327 kop. Dále získalo město peníze z

⁶⁵ SOkA Kadaň, fond AMCh, karton č. 136

⁶⁶ NA Praha, DZV 179, fol. H23v.

⁶⁷ Město nadále vydávalo nemalé prostředky k obnově města po požáru v roce 1598, a také splácelo dluhy spojené s pokutou a úhradou škod na majetku jezuitské koleje způsobených při vzbouření z roku 1591

ročního čistého příjmu, který činil přibližně 8 250 kop a také 1200 kop z prodeje výčepního piva. Z uvedených příjmů je vidět že bez zmíněných půjček se město samo z poddanství vykoupit nemohlo.

8 Urbanistický vývoj Chomutova

Chomutov na konci 16. století tvořilo Vnitřní město a několik různých předměstí. Vnitřní město bylo ohrazeno hradbami, jejichž linii prolamovaly pouze městské brány. Nejvýstavnější branou byla Dolní brána, jinak zvaná také Pražská, která stála na začátku cesty z Chomutova do Litoměřic, Žatce a Prahy. Dolní brána byla zasazena do hlavní hradby a měla vysokou věž, na které byly až do velkého požáru Chomutova roku 1598 umístěny hodiny. Podle dobového popisu to byla stavba s několika patry a s klenutým průjezdem. Tato městská brána vydržela v Chomutově nejdéle, byla zbořena až roku 1838, aby ustoupila městské zástavbě. Prostor vnitřního města byl totiž stísněný na 15 hektarech, a i v dobách největšího rozmachu se do něj nevešlo více než 150 domů.

Dalšími městskými branami byly brány Vinná (Mostecká), Horní a Chlebná, která dostala své jméno podle blízkých chlebných krámů. Nejnovější branou byla brána Nová, která byla postavena roku 1525 a roku 1599 k ní byl přistaven kamenný most přes říčku Ouzkou (*Aussig*), dnešní Chomutovku.⁶⁸

Ve Vnitřním městě se jako hlavní dominanty nacházely kostel sv. Kateřiny přiléhající na budovu původní komendy řádu německých rytířů, která však byla za pánů z Veitmíle a Bohuslava Felixe Hasištejnského z Lobkovic přestavena na zámek, a později sem po vykoupení města z poddanství přesídlila radnice z domu č.p. 4.

Jiří Popel pokračoval v renesančních úpravách a nechal dokončit renesanční portál vedoucí do zámeckého nádvoří. Portál byl z pískovce zdobený kandelábrovými sloupy, lobkovickým erbem a dvěma sochami světců – sv. Floriana, který měl chránit před požáry a sv. Václava, hlavního zemského patrona. Tento umělecky i historicky hodnotný portál se nám bohužel nezachoval. Roku 1846 byl při přestavbě traktu rozebrán a snesen. Tehdejší městský úřad sice přislíbil opětovné sestavení portálu, ale nikdy k tomu nedošlo, jeho části byly uloženy uvnitř budovy a postupně se ztrácely, nebo byly

⁶⁸ NOVÁ 2010

používány jako stavební materiál. Do současnosti se nám dochovalo pouze několik fragmentů sloupů, ale zejména obě sochy z nástavce, které jsou v dobrém stavu. Dnes jsou tyto části vystaveny v lapidáriu Oblastního muzea v Chomutově. Podobu portálu prozrazuje rytina Wilhelma Kandlera z 19. století.

69

8.1 Stará předměstí

Za Horní branou, směrem na severozápad se nacházelo Horní předměstí, zvané také „*Trunken Viertel*“, Napitá čtvrť. Tento název dostala čtvrť pravděpodobně z důvodu blízkosti řeky, která danou oblast často zaplavovala, promáčela půdu a naplavovala usazeniny, což značí i název jedné z částí této čtvrti: „*Obere Sand*“, neboli Horní písek. Horní čtvrtí procházely cesty, které vedly do Křimova, Kadaně a do blízké obce Horní Ves, která je dnes součástí města Chomutov.

Vinné předměstí se rozkládalo na severní straně městských hradeb, kudy vedla cesta do Mostu a Jirkova. Ze všech chomutovských předměstí bylo právě Vinné předměstí (*Weingasse*) tím nejmenším. Mohl za to nevhodný bažinatý terén s močály.

Na jihovýchodní straně města nacházíme na konci 16. století Dolní či Pražské předměstí (*Untere, Pragere Vorstadt*), na které navazovala část zvaná Dolní písek, ležící podél levého břehu Chomutovky. V tomto předměstí nacházíme již zmiňovaný kostel a špitál sv. Ducha využívaný luterány za dob Bohuslava Felixe. Až do poloviny 16. století bylo Dolní předměstí největším a nejdůležitějším chomutovským předměstím. Bylo totiž orientováno podél významné cesty do Litoměřic, Žatce a Prahy a také mělo k dispozici dostatek volného, a hlavně vhodného prostoru k rozšiřování a další výstavbě.

8.2 Hřbitovní předměstí

Doba Jiřího Popela byla dobou, kdy zažívalo veliký rozvoj nejnovější předměstí zvané Hřbitovní. Jeho základ položil už Šebestián z Veitmíle, který po roce 1525 kdy došlo k požáru města, přistoupil k lokaci nového rozsáhlého

⁶⁹ GUBÍKOVÁ 2010, s. 73-77.

předměstí. Hřbitovní předměstí navazovalo na Vinnou ulici a na severovýchodní úsek městských hradeb ⁷⁰. Oproti ostatním chomutovským předměstím, která se vyvíjela nahodile podél řeky nebo důležitých cest, bylo Hřbitovní předměstí pečlivě naplánováno v šachovnicovém půdorysu s pravoúhlou sítí ulic. Mimořádnost tohoto urbanistického plánování ukazuje skutečnost, že rozsah plochy, která byla k jeho lokaci vyměřena překonala až výstavba panelových sídlišť v Horní Vsi v po roce 1960. Bohužel byl tento ojedinělý půdorys nenapravitelně porušen necitlivou výstavbou sídliště a areálu blízkých válcoven trub, který zabral jeho jihovýchodní část.

Předměstí vyrůstalo na vyhrazené ploše o rozměrech 280 x 540 metrů a svou rozlohou tak překonalo opevněné vnitřní město. Předměstí protínaly tři ulice nazývané jednoduše – Přední, Střední a Zadní. Svůj název dostala čtvrť podle hřbitova u kostela sv. Wolfganga, který sem byl přenesen před rokem 1469 od farního kostela na náměstí. Kostel sv. Wolfganga byl jako hřbitovní určen pravděpodobně již od svého založení a první zmínku o něm nalézáme v městských knihách z roku 1506. První domy se na Hřbitovním předměstí začaly objevovat po roce 1536.

Čtvrť se začala v průběhu celého 16. století rozrůstat, až dosáhla počtu 115 domů v roce 1560 a v roce 1605 to bylo 141 domů. V témže roce stála na Hřbitovním předměstí více než čtvrtina všech domů ve městě a necelá polovina domů předměstských (konkrétně 43%). Příčinu této prosperity nově vzniklého předměstí je třeba hledat za intenzivním rozvojem hornictví a s tím spojené poptávce po řemeslných výrobcích i zemědělských plodinách.

Územní rozvržení Hřbitovního předměstí bylo natolik nadčasové, že jeho rozsah postačoval vývoji Chomutova až do poloviny 19. století, kdy na jednom z jeho konců začala vyrůstat železárna. V roce 1605 stálo v Chomutově celkem 421 domů.

⁷⁰ Dnes ulice Na příkopech

8.3 Mlýnský náhon

V nadační listině jezuitské koleje nacházíme zmínku o mlýnském náhonu, který dává Jiří Popel z Lobkovic řádu k dispozici. Mělká a široká, a tedy pomalým proudem tekoucí Chomutovka nemohla být využívána k pohánění mlýnů, a tak vznikl ve 14. století v Chomutově mlýnský náhon. Náhon poháněl ve městě sedm mlýnů.

Podle urbáře z roku 1590 to v pořadí podél toku byly – mlýn Endresse Weisse v Mokrém čtvrti, druhý, tzv. městský, Dolní mlýn s brusírnou Dominika Mullera, mlýn s brusírnou a olejnou Erharta Seidela, mlýn Veitta Mullera, Červený mlýn Simona Kirsche a mlýn Wolfa Mullera ⁷¹, který ležel na předměstí vedle lázně. Nejvýznamnějším z nich byl městský mlýn, který patřil vrchnosti. Ten měl monopolní práva na mletí sladu pro celý Chomutov, kdy navíc dovoz a odvoz sladu zajišťovala čeled' vrchnosti. Nájemce mlýna byl povinen platit vrchnosti 100 kop grošů ročně a vykrmit pro ni devět prasat z nichž mu jedno, „*ani nejlepší, ani nejhorší*“ zůstalo. Ostatní mlýny byly majetkem poddaných.

⁷¹ Mullerovi, stejně jako Simon Kirsch patřili mezi největší poplatníky poddanských platů a mezi nejbohatší poddané ve městě.

9 Cechy a řemesla v Chomutově

Spolu s Kadaní byla v Chomutově nejrozvinutější řemeslná výroba v celé oblasti a působilo v něm v roce 1588 přes dvacet cechů. Většina z nich sdružovala řemeslníky jednoho oboru.

9.1 Potravinářská řemesla

V Chomutově existoval v době Jiřího Popela z Lobkovic rozvinutý řeznický cech, což dokládá i chomutovský městský řád z roku 1589. Řezník zvířata nejen porážel, ale také s jatečnými zvířaty obchodoval. Před porážkou bylo třeba nechat dobytek několik týdnů na pastvě, aby zvíře nabralo váhu. Řád z roku 1589 zakazoval chomutovským řezníkům pást zvířata na obecních pastvinách déle než dva týdny v případě, že nebyla určena pro obyvatele Chomutova, ale k prodeji do Saska. Čilý obchod s dobytkem dokládá i katalog mýtného v listině Rudolfa II. z roku 1590, kde se povoluje výběr poplatků za nový most přes Ohři na cestě do Žatce, který nechal postavit Jiří Popel z Lobkovic. Tento poplatek pak závisel na váze zvířete: „*od krmného vola, svině neb vepře i jiného krmného dobytka z hlavy groš malý, od hladového pak dva peníze.*“ Hovězí dobytek, nakupovali v 16. století chomutovští řezníci od pražských překupníků, kteří skot získávali nejčastěji z Polska a Uher. Řezníci prodávali maso v masných krámech v místě dnešní Nerudovy ulice (do roku 1945 ulice U masných krámů).

Z důvodu zajištění dostatečného odbytu masa zakazoval řád chomutovského cechu řezníků z roku 1565 měšťanům nákup a porážku zvířat na venkově. Mohli zabíjet pouze skot a prasata ze svých vlastních statků a dvorů, které však museli sníst doma a nesměli je prodávat svým sousedům. Za porušení tohoto zákazu byl dokonce stanoven trest – konfiskace takto nabytého masa, které pak připadlo nemocným v městském špitále.

Řezníci z masných krámů museli odvádět každý rok na sv. Martina platbu vrchnosti v podobě sta kamenů loje (jeden v hodnotě jedné kopy grošů) a 50 liber pepře (jedna libra za 48 grošů) v celkové hodnotě 140 kop grošů.

Neméně prosperující byl v Chomutově i cech pekařů. Ti prodávali své výrobky v chlebných krámech. V Chomutově se nacházely ve zvláštní stavbě, která byla k tomuto účelu roku 1560 postavena - „chlebný dům“ neboli *brothaus*. Stál v prostoru mezi dnešní radnicí a Chelčického ulicí. Podle smlouvy z 1. července 1555 platil pekařský cech za užívání chlebných krámů poplatek 16 tolarů ročně ⁷², vždy na sv. Jiří. V roce 1590 byl tento poplatek rozdělen po 8 tolařech na sv. Jiří a také na sv. Havla. Pekaři se dále specializovali podle druhu pečiva, a tak v Chomutově můžeme nalézt pekaře koláčů, pecnaře a perníkáře. V roce 1597 působilo v Chomutově celkem 26 pekařů a dva perníkáři. Pekaři měli monopol na výrobu a prodej pečiva, prodej mouky a také krup.

Pekařští učedníci museli zaplatit cechu za vyučení se řemeslu celkem 7 kop grošů. V Chomutově bylo tedy nejdražší vyučení ze všech okolních měst ⁷³. Doba učení byla ve všech městech stejná, a to 2 roky. Existovala zde i nařízení cechu týkající se maximálního počtu výrobků jednotlivých pekařských mistrů, aby nebyly znevýhodňovány malé a chudé pekařské dílny. V Chomutově tak mohli péct najednou maximálně šest housek. Každé dva týdny chodil na trh někdo z cechmistrů a kontroloval kvalitu pekařských výrobků, nejen z chomutovské výroby, ale i odjinud. Ten, kdo by dodával na trh nekvalitní a špatné výrobky, byl potrestán – chleba se mu má vrátit a příštího trhu se nesmí účastnit.⁷⁴

9.2 Kožedělná a oděvní řemesla

Z kožedělných řemesel byly v Chomutově zastoupeni jejich nejrůznější odvětví. Chomutovští koželuzi vlastnili v Chomutově také přestavěný mlýn, který používali k mletí třísla a louhování kůží ve stoupách. Vlastnili ho od roku 1514, kdy byl zakoupen od hejtmana Balthasara z Liebenau za roční dědičný

⁷² Chlebné krámy 24. července 1598 vyhořely při velkém požáru města. Byly poté obnoveny a opět zničeny za třicetileté války. Po následné opravě už nebyly využívány pekařským cechem, ale jako domy k bydlení.

⁷³ V Mostě platili učedníci 5 kop, v Lounech 3 kopy, v Kadani 2 kopy a 2 libry vosku

⁷⁴ NĚMEČKOVÁ 2014

poplatek dvě kopy českých grošů. Stál u Chomutovky na Dolním předměstí. V roce 1588 se koželuzi a jircháři sloučili do jediného cechu. Existence tohoto společného cechu trvala jen krátce, a to do 18. května 1618, kdy císař Matyáš udělil výsady společnému cechu jirchářů v žateckém a loketském kraji včetně Chomutova.

Na přelomu 16. století vznikl v Chomutově také ševcovský cech, jehož první cechovní řád pochází z roku 1601, ačkoli je jejich existence zde doložena už v pramenech z počátku 15. století. Podrobnější dokumentace o vývoji chomutovského cechu ševců však, na rozdíl od cechu v blízkém Jirkově, chybí.

Méně častý je výskyt kožešníků, jejichž cech v Chomutově lze doložit od roku 1382, a jejich cechovní řád pak pochází z roku 1563. V době Jiřího Popela se rozhořel spor mezi chomutovskými kožešníky a krejčími. V létě 1591 obvinili kožešníci krejčí, že své kožichy opatřují podšívku, čímž porušují výhradní právo kožešníků. Krejčí oponovali tím, že tuto činnost jim povoluje cechovní řád udělený 27. května 1537 Šebestiánem z Veitmíle. Spor neutichal, a tak ho musel rozhodnout až apelační soud v Praze, který se přiklonil na stranu krejčích a právo opatřovat kožichy podšívku jim potvrdil.

Mezi další velice specializované řemeslníky pracující s kůží patřili váčkař, který vyráběl kožené měšce a také sedlář.

Cech tkalců v Chomutově pochází z roku 1460, kdy získal cechovní řád od tkalců ze Saské Kamenice (Chemnitz). Tkalci měli své bělidlo ve Hřbitovním předměstí na místě dnešní Mostecké ulice. Tkaní plátna nebylo náročné na speciální znalosti či nástroje tak jako soukenictví, a tak se provozovalo i na venkově. Na chomutovském panství to byli tkalci z Všestud, Nové vsi u Křimova a Lidně. Tkalci z venkova představovali pro chomutovský cech obchodní konkurenci a v roce 1593 dokonce uzavřel tento cech dohodu se sedmi tkalcovskými mistry z Blatna, že nebudou z Chomutova vynášet a zpracovávat přízi, tedy základní materiál ke tkaní plátna.

V Chomutově nacházíme také již zmiňované soukenictví, a svou soukenickou valchu měli u mlýna v Horním předměstí údajně již od starodávna. V první polovině 16. století se tato valcha dočkala mnoha úprav a přestavby,

takže se v ní nacházely i brusírna, lisovna oleje a mlýn na pšeničné krupky (krupník). Soukeníci měli odvádět za každé zvalchované sukno dva haléře. V urbáři z roku 1560 čteme, že chomutovští tkalci vyrobili ročně 300-400 suken. Kromě valchovny měli tkalci ve městě také barvírnu, která stála na předměstí ve Vinařské ulici pod dnešním gymnáziem. V menším zastoupení se na chomutovském panství nacházela také další oděvní řemesla jako postříhačství v Březně a barvíři v Klášterci nad Ohří. V horských oblastech se rozvíjelo krajkářství a prýmkařství, které sem přichází ze saského Annabergu a které zažilo svůj největší rozvoj v 18. a 19. století, kdy zajišťovalo obživu tisíců rodin chudých horalů.

9.3 Dřevozpracující a kovozpracující řemesla

Z dřevozpracujících řemesel byly ve městě zastoupeny cechy kolářů, truhlářů a bečvářů. Bohuslav Jáchym Hasištejnský potvrdil cechu bečvářů v roce 1585 řád, ve kterém byly stanoveny mimo jiné také požadavky na mistrovskou zkoušku, které ukazují náročnost bečvářského řemesla. Zatímco truhlářský tovaryš musel ke zkoušce vyrobit dva předměty: stůl a truhlu, bečvářský tovaryš musel zhotovit předměty čtyři: káď na pivo se dnem o průměru dvanáct střevíců (tj. asi tři a půl metru), sud o objemu pět větelů (asi 115 litrů), prostorné necky pro dvě osoby a studniční vědro. V chomutovském bečvářském cechu působili v roce 1589 bečvářští tovaryši z Čech (z Louchova, Kovářské, Mostu a Ústí nad Labem), ale také ze Saska.

Z dalších řemesel, která působila v době Jiřího Popela z Lobkovic v Chomutově jsou zlatníci, prstenář, cínař, mědilijec, zámečnick, zedník, cihlář, hrnčič a provazník.

V Chomutově existovaly na konci 16. století také lázně. Ležely pravděpodobně u Chomutovky v Dolním předměstí podél dnešní Hálkovy ulice. Údajně mají pocházet z roku 1384, avšak jejich potvrzenou existenci dokazují právě až urbáře ze šedesátých let 16. století.

9.4 Sladovnictví a pivovarnictví

V době největšího rozmachu sladovnického a pivovářečného řemesla bylo v Chomutově v druhé polovině 16. století deset menších měšťanských pivovarů. V měšťanských pivovarech vařili pivo měšťané, kteří se střídali podle určeného pořadí. Měšťan,⁷⁵ na kterého vyšla řada, uvařil na svůj náklad várku piva, kterou pak prodal. Počet pivovarů v Chomutově se postupem času snižoval, až v roce 1770 poklesl na polovinu. Nad děkanstvím v dnešní Klostermannově ulici byl obecní pivovar, a další stály za dnešním domem č.p. 4 v Ruské, Nerudově a Revoluční ulici. Panský pivovar se sladovnou stál v Chomutově na dvoře zámku a jeho pivo bylo dodáváno do čtrnácti krčem na vesnicích po celém chomutovském panství. Dne 29. září 1571 přenechal Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic výrobu piva a výhradní právo jeho prodeje měšťanům za 9000 kop grošů. Roční produkce piva pivovarů v Chomutově dosahovala v roce 1604 1 200 sudů (přibližně 4300 hektolitrů).

Kromě vaření piva se značné oblibě u chomutovských měšťanů těšily také destiláty. V českých zemích se výroba destilovaných nápojů rozšířila v polovině 15. století po skončení husitských válek. Do Chomutova pak tato výroba dorazila až v 16. století. Alkohol se získával nejen destilací vína, ale také piva, pivních kvasnic nebo vykvašených obilných a sladových roztoků. Městská rada se konzumaci destilátu snažila omezit, avšak marně. Roku 1599 se o to pokusila vydáním zákazu podávání destilovaných nápojů v hostincích.

Na spodním konci chomutovského náměstí, směrem k cestě do Žatce a Prahy se nacházel jeden z nejlepších chomutovských hostinců té doby, který si svou tradici zachoval až dodnes. Roku 1423 ho postavil jako právovářečný dům starý chomutovský rod Hynců. Tento hostinec měl výsadní právo čepovat i

⁷⁵ Tento měšťan musel být nadán právem vařit pivo, které udílela v případě Chomutova vrchnost.

cizozemská vína a piva a sloužil movitějším návštěvníkům města. Hynkové vlastnili dům až do roku 1606 kdy se jej rozhodli prodat.⁷⁶

Další hostinec se nacházel také na náměstí, a to v domě číslo 9. Ten byl opatřen výsadním právem ubytovávat šlechtické a jiné významné návštěvníky města. Při příchodu takové návštěvy do hostince jim musela být dána přednost. Hostinský jim musel ukázat místnost, ve které budou ubytováni. Všechny poplatky, jako byl nájem pokoje, stravné a poselné se musely platit předem.⁷⁷

Chomutovská rada vydala 6. července 1589 městský pořádkový řád, který obsahoval mimo jiné několik ustanovení týkající se vaření a prodeje piva v Chomutově. Ustanovení ošetřovaly mimo jiné i kvalitu a dobré jméno chomutovského piva. Například to byly články stanovující: 1) Rozvážeči piva se mají přes den zdržovat na určeném místě před radnicí a nikoli po hospodách a nesmějí předražovat své služby. 2) Rozvážeči piva mají odebírat z každého sudu na ochutnání pouze malé, pevně stanovené množství piva, aby zůstali střízliví. 3) Právováreční měšťané nesmějí v okolních vesnicích přemlouvát a podplácet šenkýře ani jejich vrchnost, aby je odloudili jejich dosavadním dodavatelům a zavázali si je k odběru vlastního piva. 4) Právováreční měšťané nesmějí prodávat sudy piva za nižší cenu, než jsou výrobní náklady, neboť je zřejmé, že takový nápoj je ředěný vodou a chomutovské pivo tak získává špatnou pověst. 5) Povožníci nesmějí od právovárečných měšťanů kupovat celé sudy piva, protože je ředí vodou a takto znehodnocené pivo nabízejí levně venkovským krčmářům. 6) Skladník chmele nemá být podplácen a má dávat všem právovárečným měšťanům chmel v poctivé míře.

9.5 Vinařství

K dalším řemeslům spojeným s výrobou alkoholických nápojů patřilo vinařství. Vinařství mělo v Chomutově tradici již od doby Řádu německých rytířů, kteří pěstovali vinnou révu na svazích okolo Chomutova. Existenci vinic

⁷⁶ Hynkův hostinec byl později přejmenován na hostinec „U jezdce“ (*Reiter*). V roce 1813 se zde ubytoval ruský car Alexandr se svým štábem a třinácti rakouskými generály. Restaurační zařízení zde existuje nepřetržitě až dodnes pod názvem Hotel Royal.

⁷⁷ PACHNER-RAK 2005

v Chomutově můžeme prokazatelně dokázat od roku 1383 kdy se poprvé objevují příjmy z prodeje vína v účtech komendy řádu. Podle urbáře z roku 1563 patřila k majetku vrchnosti v Chomutově rozlehlá vinice, jejíž součástí byl nově postavený lis. Její produkce byla 20 až 30 sudů vína ročně. Měšťané pak ze svých vinohradů odváděli vrchnosti desetinu úrody, nebo její peněžní ekvivalent. Podle uvedeného urbáře se cena litru vína vypěstovaného na chomutovských vinicích v 60. letech 16. století rovnala ceně přibližně šestnácti vajec, nebo polovině slepice.

Vinařství na Chomutovsku utrpělo nenávratné škody v době třicetileté války, kdy se zdejší krajina stala místem nájezdů švédských a saských vojsk. K obnově vinic už po válce pro nedostatek pracovních sil nedošlo. Tuto vinařskou tradici regionu dnes připomínají jen názvy ulic a vsí jako Vinaře, Vinařice a čtvrť v dnešním Chomutově nazývaná Vinohrady.

9.6 Těžba kamence

Na celém chomutovském panství se nacházejí nejrůznější naleziště stříbra a dalších kovů. V Krušných horách tyto naleziště podnítily vznik nejedné vesnice a města, jako například Vejprt, Výsluní, nebo Hory sv. Šebestiána. V Chomutově však nalezneme ojedinělé, avšak výnosné naleziště jiného nerostu – kamence.

Kamenečné břidlice, které se svým vzhledem podobají uhlí, byly hlavní surovinou pro výrobu kamence a skalic. Kamencové doly a hutě na chomutovském panství patřily od poloviny 16. století až do třicetileté války k nejvýnosnějším v Čechách. Prvním dolem na kamenec v oblasti byl důl v Čachovicích u Kadaně, který byl otevřen roku 1544 a který svou produkcí pokrýval celou spotřebu kamence v Českých zemích. Druhým dolem na panství byl důl u Jirkova, otevřený v letech 1554-1555. Podle svého zakladatele se nazýval Kryštof a kamenec odtud se vyvážel do Norimberku, Lipska a Drážďan.⁷⁸

⁷⁸ PENSLER 1928

Třetím dolem byl důl, který vznikl mezi Chomutovem a Otvicemi. Povolení k výrobě kamence a skalice v tomto dole udělil Jan z Veitmíle 29. října 1558 chomutovskému měšťanu Lazaru Grohmannovi⁷⁹. Produkce dolu stále stoupala – v roce 1560 se v huti vyrobilo asi 55 tun kamence, a o tři roky později 62 tun kamence. Kromě kamence se zde v menší míře těžila také síra. Provoz dolu byl ale z finanční stránky velice náročný, a potřebné investice přesahovaly svou výší možnosti chomutovských měšťanů. Do těžby i výroby se tak finančně zapojilo několik bohatých pražských obchodníků. Jedním z nich byl Jan Netter z Glauchova. Po Netterově smrti v roce 1575 převedla jeho vdova jeho podíl na svého nového manžela, kterým byl velkoobchodník s kramářským zbožím Lorenz Stark ze Starkenfelsu. Ten držel podíl v kamencových dolech až do roku 1618. Po smrti Lorenze Starka v roce 1618 byla celková hodnota jeho podílu v kamencových dolech v Chomutově odhadnuta na 6 000 kop.

Od 18. století produkce kamence značně kolísala a na počátku 19. století vlivem vyčerpání kamencových břidlic dosáhla své hranice. Roku 1809 se provalila stará odvodňovací štola z poloviny 17. století a důl začala zaplavovat stoupající hladina spodních vod. Roku 1813 byla těžba v dole ukončena a v následujících desetiletích ho proměnily spodní vody v jezero. Toto jezero je dnes svým kamencovým složením, kterému jsou připisovány léčivé účinky světovým unikátem a je využíváno k rekreačním účelům.⁸⁰

K objevu ložiska kamence se váže pověst o již zmiňovaném chomutovském proroku Suchém Mertenovi. Ten měl prorokovat v roce 1470: „*Na louce, která je uzavřená ze tří stran do jakéhosi kotle, je ukryt veliký poklad. Ten bude po dlouhou dobu živit četné rodiny*“. Tento poklad se měli lidé pokoušet nalézt, ale nikomu se to nedařilo, dokud ho nenalezl měšťan Lazar Grohmann. Pověst praví, že se měl vracet pozdě večer z Červeného hrádku přes pole, když ho zastihla prudká bouře. Přesně o půlnoci udeřil blesk a ozářil místo, na kterém se objevila krásná víla. Ta Grohmannovi prozradila, že na tomto místě má začít kopat a stane se z něj bohatý a šťastný člověk. O své

⁷⁹ Grohmann pocházel původně z Prahy a do Chomutova se přistěhoval

⁸⁰ RAK 2003

bohatství se ale podle víly musel rozdělit se svými pomocníky. A tak měl vzniknout kamencový důl, ze kterého mělo prospěch celé město.⁸¹

⁸¹ BROŽOVSKÝ 1978, s. 47.

10 Poddanské povinnosti obyvatel Chomutova

Informace o tom, jaké poddanské povinnosti vůči vrchnosti měli chomutovští měšťané, podávají urbáře z druhé poloviny 16. století. Tyto urbáře jsou dnes dostupné zejména díky chomutovskému městskému archiváři z 20. a 30. let minulého století Rudolfu Wenischovi, který urbáře studoval v archivu v Innsbrucku a poté připravil jejich vydání v tzv. kartáčových otiscích. Urbáře chomutovského panství z druhé poloviny 16. století jsou celkem čtyři – z roku 1560 k příležitosti prodeje panství Ferdinandu Tyrolskému, dále nedatovaný urbář nejspíše z let 1561-62, urbář z roku 1563 a také z roku 1590.

Obyvatelé Chomutova měli poddanské platy vrchnosti rozvržené následovně: 23. dubna na sv. Jiří odváděli polovinu ročního platu z domu, 24. června na sv. Jana Křtitele odváděli střížné, orné a sečné (*scherrheller, pflug – und schnittergelt*). Někteří majitelé polí a luk platili ze své půdy poplatek na sv. Václava a Michala 28. a 29. září. Na sv. Havla 16. října platili obyvatelé druhou polovinu svého ročního platu z domu, ale také platy z polí, luk, zahrad a naturální dávky z žita, ječmene a ovse. Na sv. Martina 11. listopadu se pak odváděl plat z vína (*weingelt*), a další části platů ze zemědělských pozemků. Poslední platební povinností poddaných v roce byla vánoční daň (*weinachtbern*) z domů a dvorů a také plat z pivovarů.

Město bylo rozděleno na několik berních čtvrtí. Vnitřní město uvnitř hradeb se skládalo ze čtyř berních čtvrtí a tzv. „nové ulice u zámku“ (*neue gassen beim schloss*). Předměstí pak byla rozdělena do 7 různě velkých celků.

10.1 Platy z domů

Roční platy z domů ve vnitřním městě se pohybovaly v rozmezí od 6 do 96 grošů. Ve vnitřním městě bylo celkem 145 domů. Nejvíce domů (32, tedy 22 % všech domů) odvádělo plat 40–48 grošů, zatímco nejméně domů (méně než 6 %) odvádělo plat 6-18 grošů. Nejvyšší roční plat 90-96 grošů platilo 10 domů vnitřního města, které však měly jen sedm majitelů a stály v 1. a 2. berní čtvrti. Čtvrtina domů ročně platila 60-76 grošů a více než polovina pak platila mezi 20 – 48 groši.

Srovnání s poddanskými platy jinde v Českém království nabízí urbář z roku 1566 z Pardubic . V Pardubicích stálo v tomto roce 106 domů ve vnitřním městě a pardubičtí měšťané za ně odváděli mezi 4 a 10 českými groši (tedy 8 až 20 grošů míšeňských, ve kterých byla berně vybírána v Chomutově). Ve srovnání s Pardubicemi, byly tedy platy, které platili poddaní z domů a dvorů několikanásobně vyšší a stejně tomu tak bylo i na předměstích.⁸² Celkový plat z domů ve vnitřním městě činil za rok 6816 grošů a průměrný roční plat z domu tak byl 47 grošů. Průměrný plat se však lišil podle berní čtvrti, kdy ve čtvrté čtvrti dosahoval průměrný poddanský plat z domu 30 grošů, zatímco ve druhé čtvrti činil 60 grošů.

Domů na předměstích bylo v Chomutově celkem 276 a celkový plat z nich byl 3 760 grošů. Nejvyšší částku platil měšťan Nickl Kyrshbaum z Dolního předměstí, který platil 90 grošů. Pravděpodobně se však nejednalo o obvyklou platbu z domu. Vedle Kyrshbaumova domu totiž stála lázeň, z níž se podle urbáře z roku 1560 platilo ročně dvě a půl kopy grošů. V urbáři z roku 1590 však nenalzáme platbu za dům, ale jen sumární platbu čtyř kop za lázeň.

Pomineme-li tedy tuto částku, činil nejvyšší plat z předměstského domu 44 grošů a nejmenší pouze jeden groš. Téměř třetina majitelů domů na předměstích odváděla ročně méně než 10 grošů a plná polovina jich odváděla plat mezi 10 a 20 groši. Průměrný plat z domu na předměstí v Chomutově činil něco málo přes 13 grošů, což bylo třiapůlkrát méně než z domu ve vnitřním městě. Průměrný plat navíc zvyšovaly platy z domů na nově budovaném Hřbitovním předměstí, které byly přibližně o čtvrtinu dražší než platy z domů na „starých předměstích“. Naopak nejlevnější čtvrtí v Chomutově byla čtvrť kolem Vinné ulice, kde se roční plat z domu pohyboval okolo 9 grošů.

Mimo běžný plat z domu odváděli chomutovští měšťané také zvláštní vánoční berni z domu. Ta se platila nejen za dům, ale někteří měšťané platili i za další nemovitosti, což vyplývá z toho, že se počet domů odvádějící roční plat a vánoční berni liší, vzhledem k minimálnímu rozdílu však těchto

⁸² Žandová 1992, s. 83-104.

nemovitostí nebylo mnoho. Ze skutečnosti, že vánoční berně byla vyměřena ve více platových úrovních je zřejmé, že byla více individuální. Její výše byla celkem značná a ve vnitřním městě dosahovala výše 78 kop, tedy dvou třetin ročního platu z domu.

Stejným způsobem jako museli poddaní platit za dům, museli platit také za dvůr, kterých bylo ve městě 77 a průměrně platili roční plat 17 grošů a vánoční berni také ve výši 17 grošů.

10.2 Další poplatky

Podle urbáře musela peněžitý plat odvádět také různá řemesla a podnikání. Jednou z významných plateb byl plat z měšťanských pivovarů, kterých se v Chomutově v roce 1590 nacházelo 10 a všechny byly ve vnitřním městě. Plat ze všech pivovarů byl jednotný a činil 30 grošů, navzdory tomu, že stály ve čtyřech různých berních čtvrtích. Za rok tedy získala vrchnostenská pokladna z pivovarů celkem pět kop. Mnohem větší zisk vrchnosti přinášelo samotné vaření piva. Z každé várky odváděli právováreční měšťané do vrchnostenského dvora bečku mláta o průměrné hodnotě 4 groše. Odhaduje se, že produkce chomutovských pivovarů činila ročně 600 várek za které odvedli měšťané celkem 40 kop grošů.⁸³

Dalším poplatkem, který museli obyvatelé Chomutova odvádět vrchnosti bylo tzv. střížné (*scherheller*), které ale v 16. století ztratilo svůj význam. Tento poplatek vznikl zpoplatněním původní robotní povinnosti obyvatel Chomutova vypomáhat vrchnosti při stříhání ovcí. V Chomutově se poprvé objevuje už v dobách Řádu německých rytířů a jeho výše se tehdy pohybovala do 56 grošů. V 16. století bylo střížné nejčastěji 4 denáry, což byla velmi nízká suma, která pro majitele panství ztratila význam. Vždyť podle urbáře z roku 1590 vybrala vrchnost z této platby na celém chomutovském panství jen 41 grošů. Na nově vznikajícím Hřbitovním předměstí tak byli obyvatelé od tohoto poplatku zproštěni a vrchnost jim namísto toho raději stanovila robotní povinnost.

⁸³ Viz. Wenischovy edice urbářů

Velice podobným poplatkem bylo tzv. sečné, které stejně jako střížné vzniklo relucí roboty, kterou poddaní původně vykonávali o žních a o senoseči. Na rozdíl od střížného však přinášelo sečné (*schnittergeld*) vrchnosti nezanedbatelný výdělek i v 16. století, kdy jeho roční souhrnná výše činila 10 kop a 46 grošů a sečné odváděly kromě tří všechny domy ve vnitřním městě. Ve městě existovalo kromě tohoto ještě druhé sečné, které byli povinni platit majitelé polí, luk a dvorů. Druhý typ sečného pravděpodobně nevznikl hromadným převodem původních robotních povinností na peněžitou formu, ale vzhledem k ojedinělosti vybíraných částek a jejich různě vyměřené velikosti můžeme usuzovat, že bylo vyměřeno individuálně na základě rozlohy polností. S tímto vyměřeným poplatkem „druhého“ sečného někdy splývá jiný poplatek a sice orné (*pfluggelt*).

Nejvýznamnějším příjmem do vrchnostenské pokladny z luk a polností byl peněžitý plat, který z nich museli každoročně na den sv. Havla jejich majitelé odvádět. Takových plátců bylo v Chomutově v roce 1590 celkem 75. Častější a vyšší platbou byl plat z luk (*wiessengelt*, nebo také *wiessenzins*), kterou z oněch 75 osob platilo celých 62. Díky urbáři známe také jména těch největších plátců této berně, byli jimi Simon Schaller, Hans Zeimer a Benesch Melzer, kteří platili od 8 do 4 kop. Celkem se na platu z luk vybralo 150 kop grošů, což dokazuje, jak významný to byl příjem chomutovské vrchnosti ve druhé polovině 16. století. Platy z polí byly nižší a největším plátcem zde byl Mottl Fleischer z Vinné ulice (4 kopy grošů). Nejvíce majitelů polí a luk se nacházelo ve Vnitřním městě, výjimku tvoří právě zmíněný Fleischer, který žil na předměstí.

10.3 Platy z vinic

Podle urbáře z roku 1563 se v blízkosti Chomutova nalézalo na osmdesát měšťanských vinic. V dřívějším urbáři z roku 1560 nalézáme také zmínku o platu za jisté „zahrady“ (*gartenzins*). Podle výše taxace, která se ve velkém množství případů shoduje s platy z vinic z urbáře pozdějšího, můžeme usuzovat, že tímto označením byly skutečně míněny vinice. Nejvyšší plat ze „zahrady“ byl 3 kopy a 20 grošů a celkově se z vinic vybralo přes 58 kop.

S vinicemi souvisel také vinný plat (*weingelt*). Z každého vyrobeného vína měla vrchnost dostávat desetinu, nebo pokud by tak rozhodla, odpovídající peněžitý ekvivalent. Tato platební povinnost nám poskytuje informaci o množství vína vyprodukovaného na chomutovských vinicích – v roce 1590 to bylo 440 pint vína, tedy 836 litrů.

10.4 Robotní povinnost

Podle urbáře z roku 1560 vyžadovala chomutovská vrchnost na svých poddaných robotu pouze při několika příležitostech, jako byly období senoseče, při sekání, hrabání, sušení, obracení a kupkování trávy. Ale naprostá většina poddaných byla této povinnosti zproštěna. Patrně majitelé domů ve Vnitřním městě patřili mezi ty, na které se robotní povinnost nevztahovala, ačkoliv jim urbář předepisoval celkem 32 dnů roboty. Byli to totiž majitelé dvorů a bezprostředně u dvorů je také v urbáři výše roboty uváděna. Můžeme tedy předpokládat, že robotní povinnost vůči vrchnosti za ně odpracovávala jejich dvorská čeleď.

Zcela odlišná situace byla na Hřbitovním předměstí, kde byla většina obyvatel až na několik výjimek povinna robotovat na panských lukách. Délka této roboty se pohybovala od jedné čtvrtiny dne až po pět dní a celkem se jednalo o 180 dní.

10.5 Srovnání s jinými městy

Pokus o zhodnocení platového zatížení poddaných v Chomutově je ztížen skutečností, že zatím nejsou k dispozici až na výjimky žádné vhodné informace z českých poddanských měst, které by bylo možno adekvátně porovnávat. Ve srovnání s pardubickými domy ve vnitřním městě se za ty v Chomutově odvádělo dvoj – až čtyřnásobně více. A stejně tak i městské dávky v královských městech na Moravě ze druhé poloviny 16. století jsou ve srovnání s dávkami chomutovských měšťanů nižší. Totéž nalézáme i u Českých Budějovic, které svou lidnatostí i ekonomickým potenciálem dalece převyšovaly Chomutov. Celková výše zde vybrané roční městské dávky byla v podstatě srovnatelná s celkovým součtem všech poddanských dávek na chomutovském panství.

11 Lobkovicův odkaz v Chomutově

Odkaz Jiřího Popela z Lobkovic v Chomutově je dodnes patrný i přes to, že město vlastnil jen velmi krátce. Patří mezi nejvýznamnější chomutovskou vrchnost a zcela jistě i mezi nejvýraznější osobnosti, které kdy v Chomutově působily. Výrazným pozůstatkem jeho činnosti je areál jezuitské koleje a gymnázia, který je dodnes velkou dominantou historické části města a zcela nepřehlédnutelnou součástí náměstí 1. máje. Jezuitská kolej nadále funguje jako místo vzdělávání a kultury – v jeho prostorách se nachází galerie Lurago a městská a okresní knihovna. Nádvoří koleje je pak využíváno ke koncertům a výstavám. V budově bývalého jezuitského gymnázia zase sídlí okresní muzeum a v parčíku před ním jsou umístěny barokní sochy ze zaniklých podkrušnohorských vsí a také dvě sochy ze zámku Červený hrádek, jejichž autorem je Jan Brokoff, otec slavnějšího Ferdinanda Maxmiliána. Renesanční podoba nynější chomutovské radnice (bývalého zámku) je také výsledkem přestavby zahájené Jiřím Popelem.

Zcela jiným odkazem je Cena Jiřího Popela z Lobkovic, kterou od roku 2005 uděluje Magistrát města Chomutova. Uděluje se osobnostem, které se zasloužily o šíření dobrého jména města, nebo svou činností zlepšily veřejný život ve městě v nejrůznějších oblastech.

12 Závěr

V této bakalářské práci jsem se zabýval Chomutovem v době Jiřího Popela z Lobkovic. Pracoval jsem, jak jsem se už na počátku práce domníval, s regionální literaturou. Tato literatura zahrnovala z větší části současnou českou regionální literaturu, ale také německou, ze které ostatně mnoho současných prací věnující se tomuto tématu vychází. V současnosti se dle mého zjištění nevěnuje tématu Jiřího Popela z Lobkovic žádná česky, nebo německy psaná literatura, a tak jsem čerpal některé informace z publikací z konce 19. století.

Práci se mi povedlo rozdělit do částí tak, jak jsem si je v úvodu stanovil. Při zpracovávání hospodářského vývoje města, jsem byl nucen rozšířit sledované období o několik let, abych mohl vytvořit obraz soudobého hospodářského stavu města. Šestileté období vrchnostenství Jiřího Popela bylo totiž příliš krátkou dobou a hospodářských pramenů je k ní k dispozici velmi málo. Musel jsem tedy pracovat s urbáři, které byly blízké letům 1588-1594, konkrétně to byly urbáře ze šedesátých let 16. století a také jeden neúplný z roku 1590. Srovnání hospodářského vývoje Chomutova v 16. století s ostatními městy nebylo možné z důvodu chybějících dat. Bylo třeba nalézt podobné prameny u města podobného typu, tedy poddanského a města stejné velikosti a ekonomického potenciálu.

Naopak pramenů k náboženskému a politickému vývoji města existuje dostatek, a tak jsem mohl informace v literatuře i pramenech navzájem porovnávat. Život Jiřího Popela se mi podařilo popsat do míry, která je pro potřeby této práce vyhovující. Povstání z roku 1591 jsem popsal s využitím celé škály pramenů a literatury, od soudobé regionální literatury přes prameny uložené v archivech v Kadani a Litoměřicích, německy psanou regionální literaturu až po česky psanou literaturu 19. století.

Záznam divadelní hry z roku 1594, který nacházíme zapsaný v chomutovské městské knize jsem zakomponoval do textu práce jako cenné dobové svědectví o názorech poddaných na politický pád neoblíbeného Lobkovic i jako neobvyklou literární památku.

13 Seznam použitých informačních zdrojů

13.1 Literatura a vydané prameny

Archiv český XII, 1893.

BINTEROVÁ 1997

Zdena, Binterová, *Dějiny Chomutova*, 1997.

BOLDAN 2008

Kamil Boldan. *Hasištejnská knihovna a Chomutov*. In: COMOTOVIA 2007, s. 68-79.

BRANDON 2006

Mark Andrew Brandon, *Příčiny vzniku povstání v Chomutově v roce 1591*. In: COMOTOVIA 2005, s. 79-87.

COMOTOVIA 2002

Comotovia 2002: Sborník příspěvků z konference věnované výročí 750 let první písemné zmínky o existenci Chomutova, ed. Petr Rak, Chomutov 2003.

COMOTOVIA 2005

Comotovia 2005: Sborník příspěvků z konference věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství, ed. Petr Rak, Chomutov 2006.

COMOTOVIA 2007

Comotovia 2007: Sborník příspěvků z konference věnované výročí 550 let udělení znaku města Chomutova, ed. Petr Rak, Chomutov 2008.

COMOTOVIA 2009

Comotovia 2009: Sborník příspěvků z konference věnované 200. výročí regionálních vojenských akcí napoleonských válek, ed. Petr Rak, Chomutov 2010

COMOTOVIA 2013

Comotovia 2013: Sborník příspěvků z konference věnované 200 výročí události napoleonských válek v severozápadních Čechách, ed. Petr Rak, Chomutov 2014

BROŽOVSKÝ 1978

Karel Brožovský, *Chomutov: Historický průvodce a zajímavosti města*, 1978.

DAČICKÝ Z HESLOVA

Dačický z Heslova, *Paměti*. ed. Mikuláš a Josef Janáček 1996

DVORSKÝ

František Dvorský, *Právní proces Jiřího a Ladislava z Lobkovic*, 1894.

GUBÍKOVÁ 2010

Renáta Gubíková. *Bývalý raně renesanční portál Chomutovského zámku*. In: *COMOTOVIA 2009*, s. 73-77.

KAŠPAR – PORÁK 1980

Jaroslav Kašpar a Jaroslav Porák, *Ze starých letopisů českých*, 1980.

Lobkowiczové: dějiny a genealogie rodu, 2002.

NOVÁ 2010

Eliška Nová a kol., *Horní brána v Chomutově*. In: *COMOTOVIA 2009*, s. 5-15.

NĚMEČKOVÁ 2014

Eva Němečková, *Cech pekařů v Kadani v 16. a 17. století*. In: COMOTOVIA 2013, s. 17-25.

PACHNER – RAK 2005

Jaroslav Pachner a Petr Rak, *Chomutovská uličnice: stavebně-územní proměny a vývoj názvů ulic v Chomutově, Horní Vsi a Spořicích*, 2005.

PALMA 1862

Ladislav Palma, Jiří Popel z Lobkovic a soud na Červeném hrádku, Lumír 2, 1867, s. 37-58

PÁNEK 2003

Jaroslav Pánek, *Chomutovská divadelní hra z roku 1594: Dramatický obraz náboženských, politických a národnostních rozporů v předbělohorské stavovské společnosti*. In: COMOTOVIA 2002, s. 31-78.

PENSLER 1928

Rudolf Pensler, *Dějiny města Jirkova a zámku Červeného hrádku*, 1928.

RAK 2002

Petr Rak, *Chomutov 1252-2002*, 2002.

RAK 2003

Petr Rak, *Historie a současnost podnikání na Chomutovsku, Kadaňsku a Vejprtsku*, 2003.

RAK 2004

Petr Rak, *Poddanské povinnosti obyvatel Chomutova v urbáři z roku 1560*. In: ÚSH 2004, s. 195-217

RAK 2012

Petr Rak, *Z radnice na zámek a zase zpátky: Odebrání privilegií města Chomutova po povstání v létě 1591*. In: *COMOTOVIA 2011. 2012*, s. 56-68.

COMOTOVIA 2011

Comotovia 2011: Sborník příspěvků z konference věnované 420. výročí chomutovského povstání, ed. Petr Rak, Chomutov 2012.

TOMEK 1853

Václav Tomek, Spiknutí Jiřího z Lobkovicz. *Časopis českého museum* 27, 1853, s. 218-245.

ÚSH 2004

Ústecký sborník historický: Gotické umění a jeho souvislosti III., ed. Jaromír Homolka, Michaela Hrubá, Ústí nad Labem 2004

VALEŠ 2002

Vladimír Valeš, *Historie jezuitského areálu v Chomutově*, 2002.

VIERERBL 1929

Karl Viererbl, *Reformation un Gegenreformation. I. Teil, Heimatkunde des Bezirkes Komotau* 1929, s. 23-35.

ŽANDOVÁ 1992

Elvia Žandová, *Ceny domů v Pardubicích v 1. polovině 16. století. I. Vnitřní město*. In: *Východočeský sborník historický*. 1992, s. 83-104.

13.2 Archivní a jiné nevydané prameny

Národní archiv Praha (dále NA Praha), DZV 179, fol. H23v

Státní okresní archiv Kadaň (dále SOkA Kadaň), fond Archiv města Chomutova

SOkA Chomutov, sign. Y-668, Bartoloměj Virichius, Breuis et oculata narratio, 1591

Státní oblastní archiv Litoměřice (dále SOA Litoměřice), LRRRA, sign. R 4/4, pag.8, Kopie listiny Jiřího Popela z Lobkovic o založení jezuitské koleje a semináře v Chomutově z 15. června 1591

SOA Litoměřice, LRRRA, sign. A107, fol.35, Neznámý autor Jiřímu Popelu z Lobkovic

SOkA Kadaň, fond Osobní fond PhDr. Rudolfa Wenische st., karton 14, inv. č. 313, Strany 62, 102 a 229 kartáčového otisku Wenischovy edice urbářů